

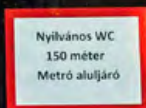
BUDAPEST

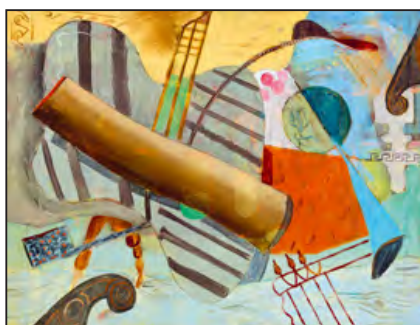
A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2017/9

P L A N

TARTALOM

◀ Akkor (hetedszer) szüret!	2
<i>Buza Péter</i>	
BLOGBARÁTOK	
◀ Csillaghullás	4
SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK	
Minden bunkernek vészkiíratot!	6
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
ÖTVEN ÉVE	
Búcsú a leszaladt szemektől	8
<i>Elek Lenke</i>	
KÉPES HÁZ	
◀ Életmű a toronyszobában	10
<i>Buza Péter</i>	
Simplicissimus Budapestje	14
FÉNYÍRDA	
Titkos udvarok	16
<i>Sebestyén László fotósorozata</i>	
Zugló betáblázva	18
A NAGY HÁBORÚ	
◀ Kisparcellákon krumpli, az erkélyen borsó és bab	21
<i>Daniss Győző</i>	
Nyitott levéltár – a budapestiek szolgálatában	26
Győri László: A HELY ÍZE	28
Kőbányai barangoló	28
<i>N. Kósa Judit</i>	
Folyamatos emlékezet	30
◀ IGE-IDŐK	30
Kemény tények és boszorkányos képességek	30
Ősztől újra Szindbád-szalon	31
Erőszakos menekülés – A pincér a Zsámbéki Bázison	31
<i>Zappe László</i>	
SZOBORPARKŐR	
◀ Dublőr	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST huszonhét évvel ezelőtt már-már utópista alapokon építette fel önkormányzati rendszerét. Az akkori törvényalkotók abból indultak ki, hogy a közszolgáltatásokról és a helyi élet szabályairól az állampolgárokhoz igen közel kell dönteni. Így alakult ki a kerületeknek rendkívül nagy önállóságot biztosító rendszer, amelyben a lakosok maguk választhatják meg azokat a helyi döntéshozókat, akiktől ügyeik leggonoszabb, legkörülményesebb vitelét várták.

Akkor, a rendszerváltás hajnalán, a már megtapasztalt rosszal való radikális leszámolás és a még ismeretlen jó felé tartó derűs menetelés idején természetesen még senki sem sejtette, hogy ezek az önkormányzatok – miként elődeik, az ugyancsak nemes elvek alapján létrejött tanácsok is – a lehető leghamarabb a pártpolitika zsebsházáivá válnak. Kicsiben parlamentet játszott mindahány, és igen hamar eljutottunk oda, hogy még a jobbik esetnek minősült, ha a frakciók és a közvetlenül választott tisztségviselők hatalmi harcává silányult az önkormányzatiság; ennél is jellemzőbb volt azonban, hogy a pártklientúra eltartására és a pártfinanszírozásra kezdték használni a kétségkívül jelentős vagyonnal és intézményi struktúrával bíró kerületeket.

Hogy bele kell-e ebbe nyugodni, és el kell-e ismerni, hogy társadalmunk éretlen a demokrácia gyakorlati alkalmazására, annak megválaszolása messzire vezetne. Egy dolog azonban megfontolandó: amikor a jelenlegi kormánypárt arra hivatkozva, hogy a Fővárosi Közgyűlés csak egy „pénznyelő” szervezet, és a kerületeket éppen úgy tudják képviselni benne a polgármestereik, mint a korábban közvetlenül megválasztott képviselők, egy a fenti demokratikus alapelveket megtagadó rendszert hozott létre. És most már négy év tapasztalatai alapján állíthatjuk, hogy ez a szisztéma – habár talán valóban olcsóbb – semmivel sem jobb az előzőnél. Egy dologra alkalmas mindösszesen: hogy Budapest védtelenül álljon az országos politika hullámverésében, hogy zömmel olyan emberek döntsenek az anyagi jólétéről, beruházásai sorsáról, intézményei működéséről, akiknek sorsa, érvényesülése közvetlenül egyik vagy másik párt kezében van.

Ma már, huszonhét évvel a szépséges elvek írásba foglalása után, a polgár szinte fönn sem akad azon, hogy választott vezetői olykor a legnyilvánvalóbb módon valami más hatalmat szolgálnak az ő érdeke helyett. Iskolapéldája ennek, ami a bulinegyednek csúfolt egykori pesti zsidónegyedben, a Belső-Erzébetvárosban történik. A Hunvald-ügy – azaz az önkormányzati ingatlanvagyon máig tisztázatlan háttérű el-sinkófálása – melléktermékeként létrejött romkocsmá-szubkultúrából néhány esztendő alatt egy kifejelett vigalmi negyed nőtt ki ebben a városrészben, amire mint a guáno rétegződött rá a szürkegazdaság megannyi ága. Bizonytalan forrásból származó alkoholt mérnek ki sok helyütt számla nélkül, az olcsó szesztől minél gyorsabban és alaposabban berúgni óhajtókat csak interneten elérhető cégek hajtják kocsmáról kocsmára, majd a féllégű szállásokra, s bár fél tucat őrző-védő vállalkozás él a felvigyázásra áldozott közpénzből, az éjszakák elviselhetetlenül zajosak.

A rendszerváltáskori célok ismeretében a polgár erősen meglepődik, amikor azt tapasztalja: választott vezetői nem hogy megakadályozni igyekeznének lakókörnyezete leromlását, pihenése ellehetetlenülését, ellenkezőleg: mindent maguk generálták. Bármiféle társadalmi vita nélkül rendeletet hoztak ugyanis, miszerint választóik lakóhelyén mindent szabad. S amikor a polgár erre rájön, és kérdezne az ügyben, még jobban meglepi, hogy sok száz aláírással ellátott indítvány ide vagy oda, a polgármester hónapokon át elutasítja a közmeghallgatást óhajtókat, és bármit is cselekedni csak akkor mutat hajlandóságot, amikor a botrány már az égig ér. A meglepetés közben remegő dühhé válik, mikor már mindenhol a vendéglátósok tromfja visszhangzik: akinek nem tetszik, költözzön el.

Ami a Belső-Erzébetvárosban ezekben a hónapokban zajlik, hirtelen reflektorfényt vetített az önmaga ellentétébe fordult önkormányzatiságra. A választott helyi vezetők, akik a jövedékből, járulékokból és adókból élő állam, rosszabb esetben a vendéglátás hasznából ilyen- vagy olyanformán részesülő pártjuk, legrosszabb esetben saját maguk hasznát előbbre valónak érzik, mint a helyben lakó polgárok üdvét, igen rossz úton járnak. A demokrácia tökéletes félreértéséről tesznek tanúbizonyságot akkor is, amikor azt hiszik: joguk van nem válaszolni a kérdésekre, a végtelenségig kiovárni a párbeszéddel. Nem mennének olyan messze, mint az egyszeri nyolcadik kerületi lakos, amikor az Auróra közösségi hely ügyében egy videó tanúsága szerint így szólt alpolgármesteréhez: „Ne húzza itt nekem a száját, mert maga az én alkalmazottam!”, de megvalljuk, látva a dolgok alakulását, kezd kedvünkre való lenni a viszonyrendszer ilyen leegyszerűsített definiálása.

Éppen ezért azt ajánlanánk minden fővárosi polgárnak, hogy ha nem tetszik neki, amit maga körül lát, nyissa ki a száját. Veszíteni nincs mit, legfeljebb nyerhet ezzel

BUDAPEST

BUDAPEST

a városlakók folyóirata

Pro Cultura Urbis dj 2007

XL. évfolyam, 9. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947

szerkesztő:

Némethy Károly, Lestyán Sándor

IV–XXVI. évfolyam, 1966–1988

szerkesztő:

Mesterházi Lajos, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

Angelus Róbert, Buza Péter,

Csontó Sándor, Hidvégi Violetta,

Kirschner Péter, N. Kósa Judit (publicisztika),

Saly Noémi, Sándor P. Tibor (archív fotó),

Sebestyén László (fotó),

Török András (Simplicissimus Budapestje)

Facebook oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye

a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

E-mail: budapestfolyoirat@summa-artium.hu

Honlap: www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja

Summa Artium Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Török András

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

Telefon: 318-3938, fax: 318-3938

Lapigazgató

Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere

a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Csomós Miklós

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés:

Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

A folyóirat megjelenését az NKA támogatja

Tördelés:

Görög Gábor

Nyomdai munka:

Pharma Press Kft.

1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.

telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

A borítón:

Csillaghullás

(4. oldal)

A hátsó borítón:

Életmű a toronyszobában

(10. oldal)

Akkor (hetedszer) szüret!

szöveg: Buza Péter, fotó: Sebestyén László

Jókai Mór – és a Jókai-kert meg a környéke szűk százötven esztendeje is élvezője (vagy inkább elszenvedője?) volt az évről-évre megrendezett svábhegyi szüretkezes eseményeknek. A népmulatságnak,

amelyre hivatalos volt nem csak Buda, de a balpart minden rendű és rangú polgára is, sok vendége csődült össze, az persze tény, hogy főleg nem a városi arisztokrácia köréből. Ez volt az őszi alkalom, amikor nép

előzőnlötte a szőlővel sűrű vidéket. A másik ünnepkör a Pünkösöd, hasonnemű élvezetekkel. Sajnos csak ez utóbbiról maradt ránk az írófejedelem autentikus leírása, így hát abból rakhatja össze a történések kései

tanúja, mit is élt át e jeles napokon a Költő utca s vidéke: „...mintha az egész város kimozdult volna a helyéről, úgy tódultak föl a hegyi utakon már hajnalhasadtakor a mulató csapatok: dalárdák, céhek, egyesületek, iskolák zászlókkal, énekelve, dobolva (...) fiatal serdülő leánykák, arcuk a hegyi légtől pirosra festve, cilinderes gavallérok, hölgyeik nagykendőjével a karjukon (...), kevély bakák piros pozsgás szakácsnők kíséretében. (...) Elolvasott hírlapok szolgálnak abroszul, a melyekre kiterítik a háziasszonyok lakomáik kincsét (...) A lemenő nap negyvenezer embert is lát táncolni, ujjongani, tombolni a Svábhegyen. A zöld gyepen egész szérűk vannak már taposva a polka- és csárdás-táncról (...) Aztán a fölkelő hold látja ugyanazt a népfolyót visszahömpölyögni (...) Zilált öltözetek, összegyűrt kalapok, fűtől foltos fehér ruhák és anginét pantallók (...) egymást támogató alakok, danoló csoportok, hahotázó, bőrébe nem fért östypusai a fővárosi parasztnak...” (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben, 9. kötet, 1893)

Hát, negyvenezer vendégre nem számítunk idén az immár hetedszer felújítva megszervezett Svábhegyi Szüreten, a Kadarka Kör és támogatói lassan-lassan nem csak hagyományt idéző, de teremtő rendezvényén: Budapest közönségének szokásrendje az idézett idők óta eltelt négy emberöltőnyi időben alaposan megváltozott. De néhány százra igen, ahogy 2011 októbere óta mindig, amikor először hirdettük meg a múltidéző és a budai bort ünneplő eseményt.

A BUDAPEST olvasói jó néhány közlemben találkoztak már a tárgyalt ese-

ményhez szorosan hozzátartozó kulcsszavakkal: Kadarka Kör, Svábhegyi Szüret, ANNO, az újjászületett budai vörösbor, de biztosan nem árt egy-két mondatban újra összefoglalni, mire megy ki a játék.

2009-ben, a Firkász Vendéglőben alakult meg a Kadarka Kör (azóta már sok éve a Gundel borpincetermében terítik meg borvacsoráink asztalát). Sokféle foglalkozást űző, hivatást gyakorló hölgyekből (kadarnagsádokból) és urakból (kadarnagyokból) szerveződött a huszonöt fős társaság, akiknek közös vonása, hogy borbarátok, s hogy együttműködnek a közös célt elérni: legyen újra budai vörösbor. Mert hogy az a hajdan híres (ismert export) terméke a városnak már több mint egy évszázada nem létezik.

A társaság nonprofit vállalkozást alapított, a hajdani Jókai-kert mintegy 0,2 hektáros területét betelepítette a régi cuvée összetevőinek szőlőültvényeivel (túlnyomó részben Kadarka, egyötöd arányban Csóka és Kékfrankos), és a most már ötéves ültetvény gyümölcséből, a 2016. évi termésből el is készíttette az ANNO néven újjászületett, régi recept s eljárásrend szerint készülő vörösbort. A 2017. évi Nemzetközi Kadarka versenyen, Kiskőrösön ezüstérmet érdemelt a fél literes bordeaux-i palackokba zárt történelmi nedű, amelyet *Hanti Tamás* pincésze – társai, *Szabó Gyula István* és *Megyeri Szabolcs* – varázsolt a gyümölcsből Monor-Strázsahegyen.

A termőterület mérete nyilvánvalóan hátrált szab a forgalomba hozható tétel nagyságának, úgyhogy egyelőre négy vendéglátóhelyen szolgálják fel palackjait: az óbudai Kéhliben, a pesti Gundelben, a budai Spejz asztalánál – meg Ráckevén, *Farkas Jóska* kadarnagyunk Wellness hoteljében.

Ha úgy tetszik, ennek a kétségtelen sikernek is ünnepe lesz a hetedik Svábhegyi Szüret október 13-án, a tethelyen, ahol álmaink-reményeink valóra váltak. Főszereplők: Laborfalvi Róza (*Saly Noémi*) és maga az ősz mester (*Tóth Yózsi*), akik a táncval és énekkel, zeneszerszámokkal közreműködőket vezénylik. Az illusztrációként ide iktatott meghívóból a pontos részleteket is megismerhetik. A műsor ingyen élvezhető, a borkóstolás lehetőségéhez, a frissen préselt musthoz, a lilahagymás zsíroskenyérhez némi adomány révén juthatnak hozzá a vendégeink.

Aki nem jön el, magára vessen! ●

SZÜRET a SVÁBHEGYEN

OKTÓBER 13-án (PÉNTEKEN) 14 órától a Jókai-kertben (XII., Költő utca 21.)

Szeretettel hívják és várják Önt és kedves családját (rokonait, barátait, ismerőseit): Laborfalvi Róza (hétköznapi Saly Noémi kadarnagsád), Jókai Mór (civilben Tóth Yózsi kadarnagy), a Kadarka Kör, Budapest XII. kerület Hegyvidék Önkormányzata, a Svábhegyi Hagyományörző Egyesület, a Duna Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, a Budapesti Városvédő Egyesület, a Kadarka Szalon, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum.

A program első órájában a főszereplő: a szőlő. Felhordása, taposása Laborfalvi Róza (Saly Noémi) és Jókai Mór (Tóth Yózsi) irányítása mellett zajlik majd. Három órakor kezdődik a Szüreti Mulatság. Szórakoztatásunkról az óbudai Zwickl Mihály zenekara, a zsámbéki Lochberg Táncszóport, Tauner Tibor óbudai nótafa, a Jókai Néptáncszóport, a Tamási Áron Általános Iskola és Két Tannyelvű Nemzetiségi Gimnázium sváb néptáncszóportja és kamarakórusa gondoskodik.

A műsort ingyen kínáljuk!

Vendégeink a rendezvény támogatását szolgáló kóstolójegy megváltásával jogot szereznek, hogy megízlelhessék a Jókai-kertben újjászületett, egykor híres budai vörösbort: az ANNO a tavaszi nemzetközi kadarkaversenyen ezüstérmet nyert! Fogyszerthetnek frissen préselt mustot s borkorcsolyának lilahagymás zsíroskenyeret.

AZ ESEMÉNY MÉDIAPARTNERE A BUDAPEST FOLYÓIRAT

BLOGBARÁTOK

Csillaghullás

Papp Géza, fovarosi.blog.hu

1977. augusztus 20-án tartották a nyitó előadást, így már negyven éves a Népligetben álló Planetárium. De mi is az a planetárium? És miért zárt be?

A planetárium kettős fogalom: egyik jelentésében a speciális vetítőberendezésre, másik jelentésében az azt tartalmazó egész építményre utal. A planetárium boltozatos mennyezetére vetítik ki a csillagos eget bemutató képet. A Planetárium tehát egyfajta mesterséges univerzum. A legkorábbi változatok még csak egy-egy gömb belsejébe felfestve mutatták a csillagok állását. A nagy előrelépést *Walter Bauersfeld*nek, a jénai Carl Zeiss művek főmérnökének köszönhetjük. Ő találta ki, hogy egy gömbfelület belsejébe vetítsék a csillagokat, olyan vetítőgéppel, amely egyszerre többfelé is tudja mozgatni a vetített képet. 1923-ban a müncheni Deutsches Museumban állították fel az első ilyen szerkezetet, ez jó három évtizeden át működött.

Magyar előzmények

Az 1920-as években *Tass Antal*, a Sváb-hegyi csillagvizsgáló igazgatója vetette fel egy hazai planetárium építését, de ebből nem

lett semmi. *Kulin György* csillagász szorgalmazására a Honvédelmi Minisztérium rendelte meg az első hazai példányt, de az 1944-ben Budapestre került Zeiss-II. készülék nem volt hosszú életű. A bombázások miatt visszaküldték a határra, de a háborús, zűrzavaros időben nyomtalanul eltűnt. Így aztán az eredeti cél, a pilóták éjszakai navigálásának oktatása, nem valósult meg.

A világűr az ötvenes-hatvanas években került a közérdeklődés középpontjába. 1957-ben lőtték fel az első szputnyikot, aztán jött *Gagarin* űrutazása és *Armstrong* személyében az első ember a Holdon. Az űrkitatás, a csillagászat a hétköznapiakba is eljutott. Amatőr csillagász szakkörök indultak, Föld és Ég címmel folyóirat indult 1966-ban stb. *Kulin György* az ötvenes években a Margitszigetre álmódott planetáriumot, de abból nem lett semmi, csakúgy, mint a hatvanas években a Gellért-hegyre tervezettből. (A gellérthegyi építkezés ugyanis a sziklás talajon költséges építészeti eljárásokat igé-

nyelt volna.) Szintén *Kulin György* kezdeményezésére a BNV-n mutattak be egy Zeiss kisplanetáriumot, amely ezután 1961-ben a Vidámparkba került. Évi kb. 55 ezer fős látogatottsággal az egyik vezető szenzáció volt akkoriban. A „panoptikum” az óriáskerék segédüzemeként működött; a planetárium előadói óriáskerék-segédkezelőként szerepeltek a bérlistán. Ez 1968-ig működött, és egy ZKP-1 Medium típusú vetítőt használt, amelyet 1968-ban szétszereltek, és 1971 végén (más forrás szerint 1975-ben) Pécsre vittek az ottani TIT stúdióba. A hatvanas években Kecskemétre érkezett egy hasonló készülék. Az országban fejlődésnek indult a csillagászat: megépült a piszkéstetői obszervatórium, a bajai állomás és a budapesti obszervatórium a Normafa közelében. Kibővítették a Debreceni Napfizikai Obszervatóriumot és a miskolci Uránia Csillagvizsgálót. Bár a megfelelő érdeklődés és a technológia is megvolt, a magas beruházási költség sokáig hátráltatta a budapesti planetárium megépítését.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) 1966-ban rendelte meg a készüléket, amely 1969-ben meg is érkezett, ám épület híján sokáig raktárban állt. 1971. szeptember 1-jén született meg a döntés a végleges helyszínről, amikor a főváros képviselői, a tervezők, valamint a Planetárium Bizottság képviselői helyszíni szemlén döntöttek a Népliget mellett. A közterület-felhasználási, valamint beépítési tervek 1972-ben készítették el a Műegyetem Magasépítési Tanszékén. *Lux László* professzor és *Tömöry Tamás* adjunktus tervei alapján fogtak neki az építkezésnek.

Műszaki kihívás

Az alapozás 1975 elejére készült el, majd május 28-án helyezték el az épület alapkövet. Ebben elhelyezték az Alapító Okmány egy példányát, korabeli napilapokat, a TIT ez alkalomra készült kiadványát, a fontosabb tervrajzok egy-egy példányát, az épület makettjéről készített diapozitívokat, és minden fémpénzből 1–1 darabot, és az alapkövetétel meghívójának egy példányát. A fémhenger a főműszertől kb. 2 méternyire került az alapozás betonjába.

Az építkezés fontos állomása volt a kupola megépítése. Húsz darab, egyenként kéttonnás tartóívet emeltek daruval a henger alakú körfalra – ilyen munkát korábban nem volt az országban. A kupolát szigetelték, majd rézlemezekkel burkolták, kb. 1200 négyzetméter felületen. A kupola átmérője 26 méter, magassága 18 méter. Vázát a húsz tartóív, ezek merevítő ívei és keresztívei képezik. A kupolát tartó, illet-

ve a hóhatár fölé emelkedő öv, valamint a lábazat burkolására csiszolt labradorit lapokat és norvég gránit lapokat használtak. A kupola belseje minden hangot nagyon erősen visszhangozna, így a zenei aláfestés, a beszéd élvezhetetlenné válna. Ezért a vetítőfelületet alkotó alumíniumlemezekre több millió (!) lyukat fúrtak, mögöttük pedig tíz centinél is vastagabb üvegyapot réteg nyeli el a hang több mint kétharmadát.

A 400 fős nagyterem mellett a kiállítóterként funkcionáló előcsarnok további 800 főt tud befogadni. A ruhatárat 1000 főre méretezték. A kör alaprajzú csarnokhoz és előtérhez nyaktaggal kapcsolódik az adminisztráció számára épült, téglalap alaprajzú épületrész. Ez utóbbi teljesen alapincézett, mivel ez tartalmazta az olajtárolót, a hőközpontot és a szellőzőgépházat. A szellőztetés különleges rendszerrel épült ki, mivel a vetítőterem levegőjének pormentesnek kell lennie – a porszemek a vetítéskor zavaróan csillognának a levegőben.

Az előcsarnok fehér padlóburkolattal, görög márványlapokból készült, sugaras szerkesztésben, a sugarak mentén vörösréz elválasztó csíkokkal. A mennyezet lúxalon álmennyezet volt, ebbe rejtették el a 800 darabból álló villanykörte-rendszert. A belső fal mentén beépített bútorokat és vitrineket helyeztek el. A kupolaterem 23 méter átmérőjű. A nézőtérre epicentrikus elrendezéssel, a déli irányba néző széksorokat helyeztek el. A széksorok tehát nem egy középpont körül, hanem különböző központok körüli ívek mentén helyezkedtek el. Ezzel a kialakítással az volt a cél, hogy a nézőknek kevesebb szer kelljen hátrafordulniuk.

A vetítőgép (planetárium) a kupolaterem középpontjába került, a jénai Zeiss művek UNIVERSAL modellje. Az északi oldalon helyezték el a vetítő vezérlőpultját. A műsorok előállítását külön hangstúdió is se-

gítette, amelyet hanglemez- és szalagtár egészített ki. A vetítéshez különleges technikára is szükség volt:

„A bonyolult feladat a vetítés során várható vertikális és horizontális torzulásoknak már a diafelvételek alapját képező grafikai rajzokban való kiküszöbölése volt. A rajzokat Szántó András, a TIT Természettudományi Stúdió hivatásos fotója fényképfelvételei alapján Fejes István és Fejes Márton grafikusművészek készítették. A vetítéshez szükséges torzításokat is magukba foglaló speciális, rombusz alakú diapozitíveket, amelyek a projektorokban találhatóak, a jénai Zeiss Művek készítette el grafikák alapján. Panorámarendszerünk 360 fokok Budapest-körképe 72,22 m hosszúságú, vagyis a projekciós kupola kerületével azonos. Egy-egy 45 fokos szekciója ennek nyolcada: 9,02 m. A vetítés során az egyes panorámarendszerek folyamatosan mennek át egymásba, és a teljes körkép illúzióját keltik.” (Schalk Gyula, 1977)

Csoda a Népligetben

A budapesti már „harmadik generációs” planetáriumnak volt mondható. Kezdetben elegendő vonzerőt jelentett a fura kinézetű vetítőgép és a vetítés térbelisége, később a televízió, a mozi térhódításával már csak változatosabb műsorokkal lehetett a közönség figyelmét megtartani. A korai csillagászati vetítések megmaradtak, de színházi produkciók, lézerszínházak egészítették ki a programkínálatot.

Az épületet 1977. augusztus 17-én adták át. Nagyon praktikus okokból: augusztus 20-ára már az összes politikai nagyságnak tele volt a naptárja, így azt előbbre kellett hozni.

„Szerdán a Népligetben ünnepélyes keretek között avatták fel a TIT nagyplanetáriumát. Az ünnepségen megjelent Aczél György, a Minisztertanács elnökhelyettese, Pozsgay Imre kulturális miniszter, Katona Imre, a budapes-

ti pártbizottság első titkára, Gosztonyi János oktatási államtitkár; ott volt Gerhard Reinert, az NDK budapesti nagykövete is.” (1977. augusztus 18, Népszabadság)

1980-tól működik itt a Lézer Színház, akik koncertek, musicalek adaptálásával színesítették a Planetárium műsorkínálatát. 2005–13 között, hosszas pereskedések során szorultak ki az épületből.

A ma is használt készülék matuzsálemi korúnak mondható, a hasonló szerkezeteket Nyugat-Európában már régen újabbakra cserélték. Planetáriumokat (vetítőgépeket) gyárt az amerikai Spitz, a japán GOTO és a Minolta is, de a legjobbakat továbbra is a német Zeiss állítja elő. 2003-ban már készült egy tanulmányterv az igencsak elavult szerkezet és előregedett épület kiváltására egy újabb planetáriummal.

Az új épület 3 ütemben épülhetett volna fel. Először a vetítőt és az egyéb berendezéseket cserélték volna újra, második ütemben egy második kupolát is tartalmazó építészeti fejlesztés következett volna. Ennek keretén belül már – látványliftek tetején – csillagászati műszerek és kupolák kerültek volna elhelyezésre. A harmadik ütemben egy rácsos szerkezettel egy hatalmas fedett csarnok épült volna az egész létesítmény fölé, jelentősen kibővítve ezzel a kiállítói teret, és helyet adva oktató-szimulátoroknak is. A meg nem valósult terveket Szász Mária és Labádi Zoltán építészmérnökök készítették. Az egészből persze nem lett semmi, ma is hetvenes évekbeli hangulat járja át a Népliget e szegletét.

Az elmúlt évek pedig egészen szomorúak. 2015 júliusában, a nagy viharban úgy elázott az épület, hogy átmenetileg be kellett zárni. 2016 augusztusában újabb vihar, újabb beázás, újabb bezárás jött. Ősszel még reménykedtek a helyreállítás utáni újranyitásban. A helyreállítás azonban a tulajdonos TIT pénzhiánya és az állami akarat hiánya (?) miatt várat magára. Az sem könnyíti a helyzetet, hogy a Népliget a X. kerület, a főváros és az állam osztatlan közös tulajdona. Csak reménykedni lehet, hogy lesz állami döntés a megmentésére. ●

fovarosi.blog.hu Budapest. A város, amelynek a rövidítése egy sör márkája. A város, ahol a bezárt reptéri terminálnak van vasútállomása, a nyitva levőnek pedig nincs. A város, ahol cukrászdában üldögélt Kurt Cobain. A város, ahol autóval nem szabad balra kanyarodni. A város, ahol van Kispeszt, de nincs Nagypeszt; van Újpest, de nincs Ópest. Ahol a Városháza nem a város felé néz. Ahol lelátóról nézhetünk élőben egy plázát.

SÉTÁLUNK, SÉTÁLUNK

Minden bunkernek vészkijáratot!

szöveg: Horváth Júlia Borbála

hír: Csepel városrész a török uralom idején elnéptelenedett, és csak az 1700-as évek elején kezdték újra benépesíteni; többek között svábokkal. Az újratelepítésről úrbéri szerződést kötöttek, amelynek időpontja pontosan ismert: 1712. július 18. – ma Csepel Napja. A másodszeri kihalás, az egykori város a városban, Weiss Manfréd gyára államosításával, majd a későbbi Csepel Művek felszámolásával következett be. Néhány éve azonban újból élet jelei mutatkoznak a kietlen falak között (csepelinfo nyomán).

Emeletnyi magasságban tornyosul a Csepel Művek főkapuja, a vaskos, méltóság-
teljes betontömbök korabeli határátkelő-
ként hirdetik az erőt. Nem csoda, hiszen
aki annak idején átlépett rajta, mintegy
odatartozónak érezhette magát: lett-légyen
melós vagy gyárigazgató, biztos hátteret
tudhatott maga mögött. Most viszont hű-
vös szelek járnak a kihalt falak között, ig-
za volt a gondos túravezetőnek, a tobor-
zónál kiskabátot hirdetett, mert odalenn
huszonegy fok várható majd. *Tessen er-
nyőt is hozni a felszíni sétához, odalentre
pedig némi hidegétmet...* A kirándulás
időtartama akár négy és fél óranyi lehet.

*A bunkertúra hetente kétszer indul
városnéző program, amely hazánk vala-*

*ha volt legnagyobb ipartelepének, az egy-
kori Weiss Manfréd Acél- és Fémművei
Rt.-nek, a legendás csepeli gyároriásnak
II. világháborús időszakát mutatja be. A
gyár területén egyetlen, eredeti állapot-
ban fennmaradt, kétszáz négyzetméteren
berendezett óvóhely található, most játé-
kszobákkal, valamint ki- és felpróbálható
felszereléssel...*

Az efféle csábításnak nehéz ellenállni,
meg minek is tenni a háborúskodást csak
filmből elavultak, manapság a légcsapás
az igazán hatásos... A tizenkét év körüli
szakértőnek pillája se rezdül; elvégre ig-
za van, ez még csak a bevezető. Pontosan
indul a séta, nagyszülő kortól innen és túl

útra készek a kirándulók. Előtte azonban
rövid eligazítás:

*Papíron a Csepel Művek – a további-
akban: a Cs.M. – közterület. Fotózni csak
korlátozottan szabad, de nem érdemes. A
kirándulást követően minden fontos infó,
kép, film fent lesz az Interneten. A kér-
déseket mindenki tartsa meg magának, és
a túra végén tegye fel... Nagy általános-
ságban tegeződnek, négy szemközt termé-
szetesen nem... Félidőben kaptok majd
húsz perc szabadidőt, mialatt azt csinál-
tok, amit akartok... Most pedig irány a
Színesfém utca...*

Sőt: Öntő utca, és Tűzoltó utca, Csőhe-
gesztő, Martinász, Tekercselő és Rézmű
utca, Munkásőr és Egyedi Gépgyár utca,

valamint, Salak, Földgáz, Hőerőmű, meg Dézsa és Kert utca; s hogy könnyebb legyen a tájékozódás: a Duna lejáró, a Perem és a Terelő utcanevek tűnnek fel. A társaság a központi főút majdnem végén bekenyárodik. Mintha filmbéli díszletek között járnának, angolos iparházak, az ablakokban ruha szárad, az újdonsült tulajdonos éppen lomtalanít vadonat régi üzemsarnoka kapujában, a következő sarkon élelmiszerbolt (stílusosan: közért), patika és egy vadkeleti pizzázó. Néhányan akkor érkeznek, s rendelnek, mások éppen távoznak, egy nő kinéz ablakon, a háttérben puccos gyerekek süvöltenek. A szomszéd, egy francia-magyar pár, gondozott pázsit mögött őrzi a családi tradíciót, s marad életfogytig a gyárterületen, ahol ősei annak idején megtelepedtek. *Mintha kastély volna... Elfogađnám én is... – csettint egy nosztalgikus úr, asszonya leinti: Ne bolondozz, apu, feleszületned kellett volna...*

Végül új izgalom keletkezik, a híres – értsd: a máig fennmaradt egyetlen – bunker bejárata. Jelentéktelen, vaskos fémkapu, tekintélyes zárrakkal, tán még nyikorog is, amikor kitarják. Újabb eligazítás után a huszonegy fős csapat belép, mögöttük baljósan döng a lemez. Kicsike, eredeti festésű olajzöld helyiségek, gondosan felsöpörve, mintha csak szemle után lennének. Meggondoltan lépegetnek a vendégek, gondolják, egyenesen a föld alá vezet az út. *Es fölé, mert egy bunker nemcsak lefelé terjeszkedhet... Ez itt háromszintes... A túravezető és egyben helytörténész korlátozott kedvességgel, de maximális elkötelezettséggel magyaráz, s kiemeli az általános elnevezések jelentőségét.*

Szeretném, ha hallanátok arról, hogy mi a különbség a légoltalom és a légvédelem

között, hogy milyen védekezési módszerek léteznek, és hogy szakmailag milyen betűk használatával különböztetjük meg a védekezési lehetőségeket...

Ekkor már jócskán együtt lélegez a társaság, hiszen egy nagyjából tíz nézetmérternyi helyiségbe zsúfolódtak. Az ülőhelyeket lelátószerűen egymás mögé szerkesztették, hogy mindenki egyformán részesüljön a tudásból. Legelől, az előadói katedrán fekete palatábla, rajta idő-koszlott térképen, fakó piros krétanyomok. A sétavezető lendületbe jön, s az ígért tanítást közel egy órán keresztül tölti a megjelentek fejébe. A társaság feszülten figyel, s fokozatosan elhasználja a rendelkezésre álló oxigént.

A légvédelem, aktív tevékenység, amelyet a repülőök végeznek. A légoltalom, passzív tevékenység, és a civil lakosság védelmére szolgál. Módszerek, egy: egyéni eszközök, például sisak... Kettő: kitelepítés. Három: óvhelyek kialakítása... Annak típusai: eS, vagyis szilánkvédő, Gé, vagyis gázbiztos terület, Té mint törmelék-biztos, vagyis összeomlás-tűrő objektum – sajnos utóbbiak nem mindig bírták ki...

Hú... Megjelennek az első verejteksepek, s ritkul a levegő a társaság körül, de az érdekességek hallatán észre sem veszik. Vetítés következik; interjú idős férfiakkal és nőekkel. Ezek az emberek hiteles, civil szereplők, olyanok, akik túléltek a támadásokat, sőt az ostromot is... *Jelen és múlt tűnik fel a képkockákon; ünneplőbe öltözött lakosok mesélnek a borzalomról, ahogy legyőzték önmagukat és túléltek a túlélhetlent. Ismernek olyat, aki még ma is sokkot kap, amikor tűzijátékot lőnek fel... – meséli egyikük, és a turista elszégyelli magát, amikor egy kis meleg miatt, háromnegyed óra múltán már*

kényelmetlenül érzi magát. *Igazán nem a világ, bírd ki... – csitítgatják magukat, s valóban nem, majd következik a beígért szabadfoglalkozás. Ki bent, ki odakint használja a szellős percekét, a fiatalág gázálarcpróbát tart, jó néhány szelfi is napvilágot lát, s pár pillanat múlva már az otthon ülő, s az úton lévő barátok, de idegenek is háborús készültséget vizionálnak a közösségi oldalon megjelenő játékfotók láttán. Végül stílusosan megszólal a sziréna. Igyekezünk vissza, kezdődik a második rész...*

Ez a helyiség kisebb, mint az előző, s ha ránéztek a hőmérőre, láthatjátok, hogy négy perc alatt, huszonnégy ember két Celsius fokkal emelte a hőmérsékletet. Nagyobb helyiségeket nyilván nem építhettek; a légoltalom irtózatosságot emészt fel. A gyárban átlagosan 24–25000 ember dolgozott, de a vezetőség nem vette komolyan a háborút, és már javában folytak a harcok, amikor nekiláttak a bunkerépítésnek...

A békebeli turisták óvatosan körülnéznek, hogyan is férhetne be ide négy-öt száz ember. Szükség esetén ezeröt száz... Azt már jobb el sem képzelni, de hogy még plasztikusabb legyen az élmény, a túravezető-parancsnok szakszerűen tájékoztat a kirándulás várható fénypontjáról:

Most pedig, hogy elképzelhessük, milyen volt egy igazi légitámadás, lekapcsolom villanyt, és megszüntetem a légkondicionálást. A hangszórón keresztül, felvételtől bejátszom a bombarobbanások hangját. Az egész három percig, vagyis száznyolcvan másodpercig fog tartani. Ha valaki úgy ítéli meg, hogy ebben a programponban nem venne részt, most szóljon. Semmi baj, nyugodtan kimehet, és utána újból csatlakozhat hozzánk...

A résztvevők izegnek-mozognak, és a lehetőségekhez képest nagy levegőt vesznek; ha eleink kibírták, igazán nem tűnik soknak három perc szolidaritás. Mindenki strammul állja a próbát, sötétségbe borul a kamra, csak talpak neszezése, és néhány sóhajtás hallatszódik, veríték édeskés szaga keveredik a reggeli arcvízzel. Lassan kotyognak a másodpercek, még százhatvan van hátra. Egyre nehezebb a süket csönd, a feketeség összeszűkíti a gondolkodást, nincs tér, és nincsenek társak, a kilátástalan feszültség beburkolja a testet, ami összetapad a másokéval, hideg veríték csorog végig a hátakon, a távolból repülőgépmorajlás hangja közeledik. Közelebb-egyre közelebb, szinte már berepül az agyamba, amikor megszólal egy kétségbeesett, fojtott hang: – *Én mégis kimennék...* ●

ÖTVEN ÉVE

Búcsú a leszaladt szemektől

Elek Lenke

Újsághír: „Elhunyt az utolsó budapesti szemfelszedő.” Pici volt, kortalan és töpörödött. Magdika legalább olyan jól értett a harisnyák megreparálásához, mint a női kezek csinosításához és a lelkek ápolásához. Mindig akkorra készítettem össze a hibás harisnyákat, illetve később már harisnyanadrágokat, amikor fodrászhoz mentem. A fodrászüzlet egyik kis sarkában építette ki parányi birodalmát, olykor végzett is a munkával, ha éppen nem várt senki manikűrre. De leginkább hazavitte a nylongubancokat.

forrás: FORTEPAN

A szemfelszedés hungarikum. Olyannyira, hogy az alapgépen magyar műszerészek okosítottak – buheráltak? – ezt-azt, még akkor is, ha az első, erre alkalmas kis szerkentyűk állítólag svájci importból ér-

keztek, akárcsak a kötőgépek, valamilyen rejtélyes úton-módon. Amerikában nem is hallottak szemfelszedésről, bár Bécs egyik külvárosában talált valaki egy oszt-rák kolléganőt.

A fogyasztói társadalmakban a – szegényebb – asszonyok legfeljebb megvarrták a lyukas harisnyát, de még inkább eldobták. Ezt a luxust nem engedhették meg a szocialista országbeli nők, hiszen nagyon nehezen jutottak hozzá a legendás ruhaneműhöz. Meg akkor nem volt divat semmit eldobni, inkább kijavították, amit lehetett. Pedig nem hallottak környezetvédelemről.

A két világháború közötti, luxusnak számító valódi selyemharisnyáknak akkor nyoma sem maradt – hová sodorta e drága, finom holmikát az ostrom vihara? Maradtak egy ideig a flór- és pamutharisnyák meg a durvább, vastag kreppék. A hatvanas években nylon harisnyát itthon ritkán lehetett kapni, a jobb darabokat kamionosoktól vették, kéz alatt. Meg kellett hát becsülni. Ezért javították. Egy forint volt egy sor, akárcsak a 3,60-as kenyér, ez is nagyon sokáig, évekig tartotta magát. Főleg az üvegnylon járta akkor, ami nagyon kényes anyagnak bizonyult.

Piacpénz is csurrant-cseppent

E foglalkozásnak becsülete volt, hiszen otthon, a gyerekek, a háztartás mellett is lehetett úzni, amíg a kicsik az iskolapadban ültek vagy aludtak. Az anyáknak nem kellett eljárni hivatalba, irodába, a kész munkáért eljöttek a kuncaftok. Mindez többnyire feketén zajlott. Jó jövedelmekiegészítésnek számított, kis klubok alakultak ki, egymást segítő női barátságok, traccsok, pletykák születtek. A nyugdíjas számára meg életet vitt ez a foglalatosság a magányos hétköznapiakba, és egy kis piacpénz is csurrant-cseppent.

Szemfelszedő kisiparosok, illetve műhelyek főleg nagyvárosokban működtek. Budapesten az áruházak találtattak ideális helyszínnek, hiszen itt sok ember megfordult. Különösen kedvelt volt a Corvin, a Flórián és a budai Skála. A legjobbak

Kalota Béla fényképe / inaplo.hu

olyan szépen dolgoztak, hogy egészen közelről lehetett csak észrevenni a hajdan lecsúszott, aztán helyreráncigált sorokat. De sok fodrászatban és munkahelyen is akadtak, akik összeszedték a rendszabályozásra váró harisnyákat.

Kitől tanultak a szemfelszedők? Egymástól. Nem létezett ilyen iskola: – *Amikor először találkoztam anyósommal – úgy látom, mintha tegnap lett volna –, becsavart hajjal egy csőszerű alkalmatosság fölé hajolt, az ablak előtt ülve. Ott szedte fel a szemeket, később, amikor már megszűnt az állása az egyik építőipari cégnél, teljesen ráállt erre a munkára. ... A hatvanas években kaptam életem első harisnyanadrágját, ami olasz, ahogy akkor mondták, tőkés importból származó darab volt, a Ferenc körút 9. alatti Aranypókban szerezte be anyám, aranyáron. Vigyáztam is rá, és örültem, hogy nem kell kínlódnia a gumis harisnyakötővel, ami szúrt, csípett, nyomott, minden volt, csak nem szexi és kényelmes – emlékezik a régmúltra barátom.*

Kesztyűs kézzel

Az idősebb asszonyok később sem dobták el a régi, kiszolgált darabokat – amelyek csizmában, fűzős cipőben, hétköznapiakon még igencsak hordhatónak bizonyultak –, amikor már elérhetőbb volt ez az alapdarab. Nem szokták meg, hogy bármit is kidobjanak, és megtanulták, hogyan kell bánni a nylonnal, szó szerint kesztyűs kézzel... Zacszóban mosták, kesztyűben húzták fel magukra és beáztatták, mielőtt

először felvették, állítólag rugalmasabb lett a nylon, ha megszívta magát vízzel. Bekenték a kezüket vazelinnel, mielőtt lehúzták, hogy ne akadjon a körmükbe. Igaz, valódi volt a körmük, akárcsak ők maguk... A fekete színűt külön rakták, temetésekre, halottak napjára, templomba tartogatták.

A hetvenes évek után a harisnyák már csak nevükben voltak nylonok, különféle műszál-keverékekből állították azokat elő, amelyeket nehezebb volt felszedni, igaz, nem is olyan gyakran szaladtak le.

Lehet, hogy legenda, de már régen feltalálták azt a harisnyát, ami szakadásbiztos. Van, aki szerint egy svájci bank széfjében őrzik a titkos szabadalmat... Mert ha nem szaladna le, ki venne mindig újat?

Nos, a legenda mondandója maga is jelzi, mikor született: régen. Mára egy olyan korba értünk el, amikor akkor is vásárolnak a nők maguknak új holmikat, ha semmi szükségük nincs rá, hiszen tele van a szekrény a fölös ruhaneművel, alig lehet a meglévőket is beszuszakolni. A kényesszervásárlók is szültek egy szakmát: a pszichológusét, aki a szenvedélybetegségekkel foglalkozik...

Ma természetesen mindenütt lehet harisnyanadrágot kapni, trafiktól szupermarketig, drogériától méregdrága butikig és márkaboltig. Van ahol 150–200 forint – főleg kínai üzletekben – másutt 5–6 ezer is lehet. Csak szemfelszedő nincs, aki gondozásba vegye a szakadásokat. De minek is tenné? A nagy lyukakkal, lefutásokkal

tarkított neccharisnyanadrágokat már eleve így árulják, ugyanúgy trendi ez, mint a lyukas térdű farmer.

A legutolsó szemfelszedő a Flóriánban dolgozott, halála, az internetnek köszönhetően, percek alatt médiaeseménnyé vált, szinte minden lap átvette a hírt. A furcsa az egészben, hogy akár most is munkába állhatna újból valaki – a Vaterán ma is kínálnak szemfelszedő gépet. Az utolsó szemfelszedővel készített interjúban a hölgy elmondta, sokan kérték, tanítsa meg őket a fortélyokra. De ma már meg gépalkatrészekből nincs utánpótlás, ráadásul a harisnyák alapanyaga is állandóan változik.

A többi eltűnő szakmáról és annak képviselőiről alig emlékezik meg valaki. Azt persze tudjuk, hogy régen léteztek pákászok, rákászok, lámpagyújtogatók, drótos meg ablakos tótok, handlék és kintornások – de annyira az idő homályába vész ez a kor, hogy olyan, mintha *Mátyás* király kortársai lettek volna...

Arra még sokan emlékszünk, mennyire megbecsültük hajdan az írógépműszereseket, de helyüket átvették a rendszergazdák. Csak bohókás költők és írók ütik változatlanul a mechanikus szerkezetet. Ahogy gyorsul a technikai fejlődés, úgy válnak fölös – mind zaklatottabb ütemben – egyes foglalkozások, és virágoznak fel új szakmák.

Kunceaft lehetne még

Ilyen antik mesterségnek hat a műstoppoló, vagy ha úgy tetszik, műszövő is. Emlékszem, az egyik a régi EMKE szálló bejáratával szemben működött. Akadt dolga bőven a mesternek, hiszen sokan égették ki cigarettával a nadrágjukat, vagy szakították el esés közben a kosztümkabát könyökét.

Igaz, ahogy a márkás ruhák ma egyre drágábbak lesznek, érdemes lesz egy idő után azokat is megjavíttatni, tisztíttatni, de ez csak egy szűk réteg kiváltsága. Fél Budapest turkálókból öltözik, ahol kilóra lehet kapni blézert, cipőt és táskát, és darabáron már 200 forinttól pólót. Olcsóbb, mintha törlőrongyot vennék. Bizonyos értékeesebb antik párnákat, gobelineket, hímezéseket, moketteket, faliszőnyegeket és szőnyegeket még elvisznek stoppoltatni, de a fiatal korosztály már nem törődik az ilyesmivel.

Bár... Ha valaki beírja a Google-ba, hogy műszövő, kétségbeesett hangú nő levélkére bukkán: segítség, kiégetté valaki a hivatali kosztüöm mandzsettáját! Molyinvázió érte utol a ruhatáram!

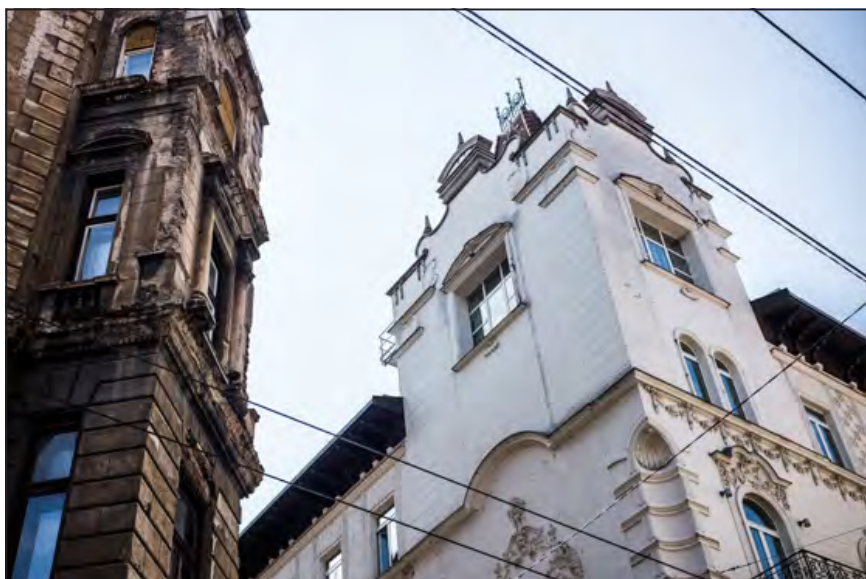
Akadna tehát kunceaft. De ki tudja, meddig? ●

KÉPES HÁZ

Életmű a toronyszobában

Buza Péter

Negyvennégy nyarán, június 21-én a Kálmán utca 19. házmestere, Schlachta Antalné és házparancsnoka, dr. Nagy Imréné hivatalos úton járva léptek be Radó Lili, a gyermekirodalom szorgos munkása és építészmérnök férje, Balassa Árpád harmadik emelet 14. számú lakásába. A város zsidó polgárai már napok óta csomagolnak: parancs jött, hogy csillagos házba költöztetik át őket. A két hölgy ellenőrizte, hogy a gépelt lista hiteles leltára-e a helyben maradó ingóságoknak. Könyvet írok Radó Liliről, a Titkos Budapest sorozatban megjelenő, Éld túl az életed című kötet megjelenését késő őszre tervezi a Városháza Kiadó. Az anyag- s adatgyűjtés során került elő a leszármazottak házi dokumentációjából a négyoldalas irat. Az inventárium első tétele bizonyos Fenyő György festőművész

fotó: Sebestyén László

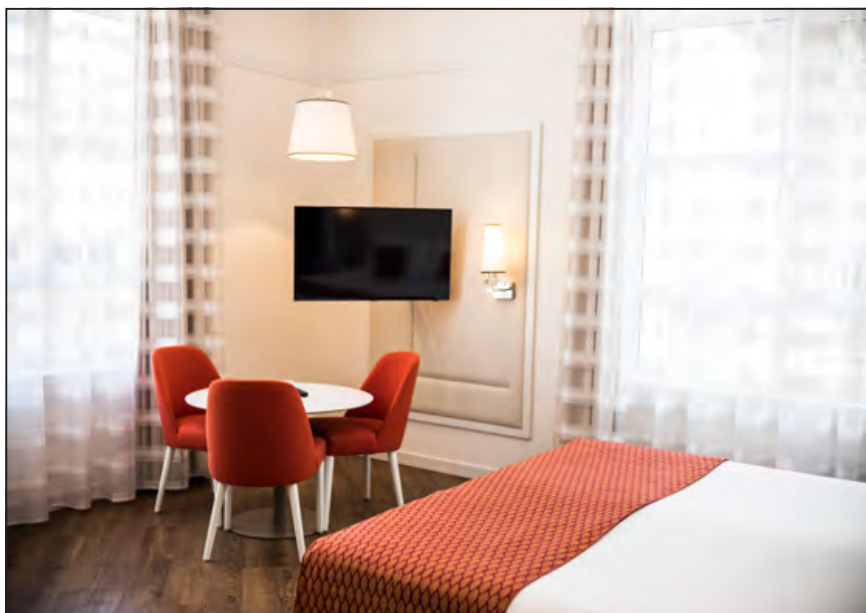
Fenyő György elvesztett élete (és műve). Lehetne ez is a címe ennek a közleménynek. A festőművész 1945 után eltűnt a magyar művészettörténet horizontjáról. Csak 2015-ben fedezte fel újra – *Kieselbach Tamás* téli aukcióján. De a szakma nem tett erőfeszítéseket, hogy a hosszú szünetet és további sorsának adatait rendbe tegye.

Ezen az aukción három műve is szerepelt, sokmillióra hajtotta fel az árat a meglepetés. Aztán 2016-ban újabb két alkotása is sikeresen kalapács alá került. A forrást – az eladó személyét – a műkereskedelem diszkréciója őrzi. Annyit azért sikerült kiderítenem, hogy az ismeretlen gyűjtő öt-nyolc évvel ezelőtt kínált fel licitre egy halom festményt az aukciós-ház szakértőjének. Két osztályát mutatta meg a kínálatnak. Azokat, amelyeket értékesnek gondolt, s amelyeket ő maga megsemmisítésre ítélt volna. Az utóbbi rendezetlen képhalomból kerültek elő Fenyő szignált vagy éppen szignálatlan képei. Iszonyatos állapotban. Összetörve, hajtogatva, göngyölve, elázva. A restaurálhatóság határán. De ez a művelet végül is sikerrel járt. Fenyő Györgyöt felfedezte a műpártoló közönség.

Azt, hogy mi történt ezekkel a képekkel 1945 és 2010 között valószínűleg soha nem fogjuk megtudni. De sok mindent mégis: a könyves nyomozás végeredményét az alkotóról.

Liliék leltára

Balassa Árpád 1931-től bérelte a Kálmán és Vadász utca sarkán álló bérház háromszobás, toronyműtermes lakását. Feleségének Radó Lilinek a velemkorúak (s életkori környékemen mindenki) jól ismerték úttörő- s kisdobos-verseit. Két gyermekük született: Mária (1919-ben) és Tamás (1922-ben). Tom – ahogy odahaza s a barátai becézték – a leltár

fotó: Sebestyén László

FENYŐ GYÖRGY festménye:
FEKETERUHÁS PARASZTLÁNY

FENYŐ GYÖRGY festménye:
ANGELINA

FENYŐ GYÖRGY festménye: NAGYSZÜLEIM

forrás: Nyugat, 1930 november

felvételének idején Tiszaborkúton kínlódott a munkatáborban: *Balassa P. Tamás* zeneszerző, rádiós és táncdalfesztiválos zenész. Csendes háttérember, nem hangos sztár, a tehetsége vitathatatlan.

Ehhez a bérpalotácskához, ezen belül a harmadik emelet 14-hez tartozott egy saroktorony is, amelyet – bár a ház akkor már évtizedek óta áll – először talán Balassa Árpádnak jutott eszébe eredeti rendeltetése szerint, műteremként használni. Szinte azonnal a beköltözésük után meghirdeti a „műteremszobát” Pest sajtójában. Egyszer 1931-ben, aztán 1935-ben újra. Azaz lega-

lább két képzőművész használta célszerűen a háború előtti években.

1944. június 21-én Balassáék a törvény kiharcolta otthonukból: egy, a Margit-híd kapujában lévő csillagos házba (a '45-ben elpusztuló Rudolf tér 1-be) kellett sokan másokkal összeköltözniük. Az elhagyott lakásban maradt tárgyakról lista készült. Az első két – összevont – tétel nem Árpádé, Lilié, Máriaé vagy Tomé. Mások menekítették ide ezeket a bútorokat, eszközöket, mert saját otthonukban már nem érezték biztonságban értékeiket. Az egyik „egység” egy komplett hálószoba. *Balassa Emilé*, Árpád bátyjé, aki a kabarészín-

padok világának mindeneképp volt ismert és elismert szereplője a húszas-harmincas években. 1944-ben – így szoktuk mondani, erős eufémizmussal – a holokauszt áldozata lett.

A másik, 142 tételből álló „csomag”: „139 db részben befejezett, részben megkezdett kép és üres festővászon (egy része kerezetve), 3 db festőállvány – Fenyő György Nagybaldogasszony utja 69. sz. lakos tulajdona”.

Fenyő fia

Fenyő Miksának, a Nyugat legendás szerkesztőjének-szerzőjének, gazdasági oszlopának 1904-ben (más források szerint 1906-ban) született fia, György, festőnek tanult. Nem csak Magyarországon (*Kmetty János* és *Berényi Róbert* voltak a mesterei), de Münchenben, a drezdai Képzőművészeti Akadémián (*Kokoschka* mellett), majd Párizsban a *Académie Julian*on is. Aztán sok hónapos olasz és angol tanulmányutakon tökéletesítette technikáját.

A KUT és a Munkácsy-céh tagjaként vett részt a hazai művészeti életben. Művei – néhány grafikája, festménye – a Magyar Nemzeti Galéria, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Türr István Múzeum gyűjteményében ma is megtalálhatók. A második világháború után egy ideig a Szépművészeti Múzeum restaurátoraként dolgozott.

1956-ban szakad el életútja filmje. A szakirodalom mindössze annyit tud róla, hogy akkortól Londonban élt.

A fenti bekezdésben az *Allgemeines Künstlerlexikon* (München-Leipzig 2007) *Nováky Hajnalka Ágnes* fogalmazta szócikkének szabadon kezelt s kissé bővített idézete olvasható. Hogy megtaláltam, s a fordítást *Matits Ferenc*nek köszönöm, aki vállalkozott arra is, hogy segít rendbe tenni addig összegyűjtött adatmorzsáimat. Hogy összehoz olyan informátorokkal, akik segítenek megfejteni, miként vesztetett el sok évtizedre Magyarországon Fenyő György műve és emlékezete.

Zweig Göllneréknél

Amíg ezt a szócikket nem volt szerencsém megismerni, arra gondoltam, hogy a művész – aki teljes raktáron lévő anyagát, festőállványait, eszközeit Balassáékhoz menekítette – már 1944–45-ben eltűnt, tragikus esetben a nemlét bugyraiban. Volt is erre okom. A világhálón találtam meg unokaöccsének, *Jean-Pierre A(dy!)* Fenyőnek a Brexitre nemet mondó (2016. évi) blogbejegyzését. Aki 2008-ban költözött Amerikából (ahol etika-filozófia professzorként működött) Londonba. Az elszakadás ellen érvel, európai szenvedélyességgel. Az írás lábjegyzetében a szerkesztő néhány szóban összefoglalja, mi

köze is van a szerzőnek az öreg kontinenshez. És megemlíti, hogy nagybátyja, George Fenyő, zsidóként pusztult el a háború végén.

Visszatérek hamarosan az origóhoz, de előbb még néhány adat, amelyekre egy Heves megye zsidó múltjáról szóló közleményben találtam rá. A Fenyő családot – beleértve körükbe Miksát, Györgyöt is – dr. Dessauer Pál, illetve Hittrich József mentették-bujtatták 1944–45-ben. Két kiváló férfit, egyikük tudógyógyász (1950-tól a Korányi igazgató főorvosa, 1956-ban az USA-ba emigrál), a másikuk, Hittrich – ő is doktor, de bölcész – a józsefvárosi Horánszky utcai gimnázium igazgatója volt.

Ők menekítik tehát Pestre, talán a Logodi utcába (a főorvos úr akkor a 18. számú házban élt) Györgyöt, aki már előbb áthozta Budáról műtermének minden darabját a Kálmán utcába, Balassáékhoz.

De hogy jutott eszébe, hogy ide s éppen ide költöztesse a vásznait? Van rá magyarázat.

Balassa elkötelezett híve volt az antropozófiának, Rudolf Steiner, a tan alapító atyja több művét is ő fordította magyarra, s ebben a szerepében szoros kapcsolatban állt Göllner Máriával, a szellem-tudomány hazai nagyszónokával. (Az első budapesti antropozófia társaságot is Göllner alapította: az e tanok jegyében fogant első Walldorf-iskola tanulóinak szülei közül válogatva csoportja, a „Zweig” tagjait).

Göllner Mária férje, dr. Nagy Emil (1923–24-ben fél évig a Bethlen kormány igazságügyminisztere, a revizionizmus meggyőződéses propagátora, aki elhozta Magyarországra barátját, Lord Rothermere-t), 1927-ben Fenyő Miksával közösen írta meg *Le Traité de Trianon et ses conséquences* (A trianoni szerződés és következményei) című politika pamfletjét. Nyilvánvaló, ismerte a villájukat gyakran felkereső Balassát, és ha Fenyő Miksát ennyire jól, akkor nyilván a fiát, Györgyöt is. Amikor a művész helyet keresett értékeinek – gondolom, a német megszállás napjaiban, az ebből a szempontból kevésbé frekvenciált Pesten –, kézenfekvő volt az ötlet: a Kálmán-Vadász utca szegletének tornya. (Vasajtó zárta el a lakástól, már-már igazi rejtkehely.)

Gyurka él...

Fenyő Györgyről a legkorábbi (s nem lexikon) adatot 1926-ból találtam, a József Attila válogatott levelezése című kötetben (szerk.: Fehér Erzsébet, 1976). Októberben Párizsból írta a költő a félmondatot: „Fenyő Gyurka él és virul”. Attila nyilvánvalóan mecénása, Hatvany Lajos révén ismerte meg az ifjú művészt, aki akkor már erősen udvarolt a báró leányának, Violának, s az 1920-as évek végén feleségül is vette.

Nem ástam bele magam a képművészeti irodalmába, előfordulhat, hogy ha valaki veszi a fáradságot, rámutat a tévedéseimre, de úgy látom, Fenyő nem idehaza, hanem Londonban szervezte meg az első önálló kiállítását. 1930. február 17-én nyílt meg az Arlington Galleryben. Itt bemutatott tájképeit, portréit dicsérik a szakfolyóirat, az Apollo (hivatkozás: Magyar Művészet, 1930, 124.) Még ebben az esztendőben (bár már a vége felé) részt vesz egy gyűjteményes kiállításon Pesten, az Ernst Múzeumban is. (A Nyugat ezzel összefüggésben három festményét mutatja be novemberi számában.)

1935 őszén a modern művészetek iránt érdeklődők újra megnézhetik képeit Pesten, majd 1938-ban ismét, akkor a Fränkel Galériában. Ez utóbbiról több – és érdemi – kritika is megjelent a napilapokban. Írt róla Az Est („eszményképe a párisi művészet”), a Magyar-ság („gyors, ideges, hiteltelen”), az Ujság. Utóbbi fejlett rajztudását méltatja mint első jelentkezésének meglepő jegyét, aztán erős fordulatát a színek, színfoltok harmóniája felé, s végül megállapítja, ez sem látszik a véglegesen kialakult stílusnak, folytatódik még

forrás: Kieselbach galéria

az útkeresés. „Nem csupán Fenyő György sorsa [ez – B.P.] a fiatal művészek sorában. A világ és benne az emberélet (...) annyira elbizonytalanodott, hogy érthető hogy a cél (...) hol itt látszik feltűnni, hol ott. A fiatalember utánakap és minden mozdulata egy-egy stílusváltozat.”

Negyvenöt után

Túlélte a vészorszakot. 1945 és 1956 között a Szépművészeti Múzeum vezető kép-restaurátora. Úgy tűnik, hogy negyvenöt után már nem születtek képei. (Ezt a fel-tételezésemet is megcáfolhatja persze egy alapos kutatás, itt-ott fellelhető, aukción szerepelt műveinek tüzetesebb tanulmányozása.) Matits Ferenc talált hírt egyik akkori munkájáról. 1953 és 1958 között restaurálták a bombázásokkal súlyosan érintett Keleti Pályaudvart. A Lotz-terem freskóját is (témája a kohászat). A munkát Fenyő irányította.

Ötvenhatban, amikor a határok megnyíltak, Londonba emigrált. A klasszikus festmények restaurálására szakosodott neves cég, a Carnaby of London alkalmazottjaként töb-

bek között a National Gallery mesterműveit hozta rendbe.

Matits szólította meg mint ismerőst a Londonban élő Sárközi Mátyást – helyet-tem. Üzenete:

„... Sajnos csak nagyon kevés adatot tudok szolgáltatni Fenyő Györgyről. Csak olykor-olykor találkoztunk Londonban, közös barátoknál. Tiszteltük, mert rebesgették, hogy a National Gallery-nek is restaurál festményeket. A Kieselbach Galéria 2016 októberi aukcióján szenzációként mutatták be Zöld ruhás nő fotelben c. képét (1933), eszerint jó festő volt. (...) Egy londoni irodalmi esten a hallgatóság soraiban ott ült Ignotus fia: Ignotus Pál, Schöpflin Aladár fia: Schöpflin Gyula és Fenyő Miksa fia: George Fenyő (...) és úgy éreztem: felettünk lebeg a Nyugat szelleme.”

Egy 1962-ben kelt adatbázisból tudom, hogy abban az évben George Fenyó magyar származású kép-restaurátor a Redcliffe Square 20. szám alatt dolgozott. Egy másik forrás a 2000-es évekből mint Ronald W. Kirby festőművész mesterét említi, akitől a pályakezdő 1982 és 1987 között tanulta a művészetét.

Ez utóbbi évszám lehet halála esztendeje. Ha így volt, éppen harminc éve halott.

Hogy életében mikor és hogyan került idegen kezekbe az az anyag, azok a festményei, amelyeket Balassáék őriztek a leltárfelvétel idején a Kálmán utcában, nem tudható.

A ház harmadik emeletének nagy részét – Lili szobáját teljes földemével együtt – elvitte egy légitámadás. De a torony, a KÉPES HÁZ, csodálatos módon épségben vészelt át a háborút. Azt se lehet kizárni, hogy maga Fenyő jött vissza negyvenöt tavaszán az életművéért. De hogy ez nem bizonyosság, az viszont biztos. A házat ugyanis kifosztották. Egyszer a németek, aztán a nyilasok. A rendszerváltáskor újra a partvonatra került, új tulajdonosa kiköltöztette a lakókat, az épület sok évig üresen állt.

Fenyő Györgynek eddig öt képét árverezte a Kieselbach Ház. A sztár az 51. téli aukció fontos szerepelője volt: a Hölgy piros ruhában (Flóra) című (olaj, vászon, 177x66 cm, 1934 körül.) Kikiáltási ára kétmillió hatszáz ezer forint volt. Leütötték hét és félmillió forinttal. ●

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Panta rhei, azaz minden mozgásban

Kis híján tíz éve írom a BUDAPEST olvasóinak ezeket az elmélkedéseket – ez alatt jószerivel minden megváltozott körülöttünk. Kezdek biztos lenni abban, hogy egy átfogó civilizációs változás örvényébe kerültünk. És ez alapvetően változtatja meg azt, hogyan viszonyulunk fővárosunkhoz.

Kezdjük azzal, miként értesülök a dolgokról. Tíz évvel ezelőtt információim túlnyomó részét nyomtatott, napi- és hetilapokból, folyóiratokból szereztem. (Akkoriban hallottam azt a szót először, hogy blog, még nem tudtam, mit jelent.) Ma több mint a felét a Facebookról és mindenféle blogokból. Egy alkalmazás naponta összeszedi nekem, ami igazán érdekel. Bizonyos értelemben saját, személyre szabott újságomat olvasom – amely, ha akarnám, olyan küllemű is lehetne.

A mai sajtó: folyamatos spektrum

A blogok hatalomátvételét nagymértékben felgyorsította két változás: a Facebook és az okostelefonok nagyjából párhuzamos elterjedése. (Fontosnak érzem, hogy ezekről a dolgokról beszélek, noha amennyire tudom, olvasóink egy tekintélyes része nem él a Facebookkal, sőt, okostelefonja sincs – legalábbis nem használja ki képességeit.) Én a Facebookon jó ideig csak lesekedtem, de egy idő után elszégyelltem magamat. Nem lehet mindig csak kapni. Lassanként elkezdtem hát posztolni. Rám is hatott a „csoportnyomás”. Ez alatt azt értem, hogy a megosztott olvasmányokból értesültem bizonyos blogbejegyzésekről. Eltartott egy ideig, amíg ledőlt a hivatásosok által készített sajtótermékek és az örült hobbisták által írt blogok közti fal. Mindezt tarkította az ingyenesség – bátran kimondhatjuk – kétes szerepe. Az internet népe (mára szinte a teljes lakosság) villámgyorsan hozzászokott az ingyenességhez, cserébe elég könnyen engedett a minőségi elvárásaiból. Hogyne engedett volna, amikor megjelentek a reklámból (és egyéb, itt nem taglalandó forrásokból) élő alacsony színvonalú bulvárlapok. Ha minket nem szigorúan a városunkkal kapcsolatos folyamatok érdekelnének, most következne itt né-

hány megjegyzés az 1997 (a kereskedelmi televízió megjelenése) óta egyre süllyedő magyar civilizációról. Am mi maradunk a Budapest-kaptafánál. A sajtó mára megszűnt felülről lefelé irányuló módszerrel előállított termék lenni, folyamatos spektrum lett, bizonyos értelemben mindenki, a megosztások révén legalább is a terjesztés része lett. Bizonyos blogokat megvásároltak nagy portálok. (Erre legjobb példa az, hogy a kitűnő Urbanista átköltözött az Indexre, és mindez egyáltalán nem ment a minőség vagy függetlenség rovására). Van, hogy csak helyet adnak a blog közleményeinek – ez laza, kölcsönös érdeken alapuló kapcsolódás. És az utóbbi időben egyre gyakrabban fordul elő, hogy a professzionális sajtó felfigyel egy blogközleményre, azt ismerteti, kommentálja. (Most nem foglalkozunk a bulvársajtó izzadságos, mulatságos hírgyártásával.)

A minőségi lapok vagy portálok – különösen azok internetes leágazásai – egyre gyakrabban kapcsolódnak az internet

mélyéről induló folyamatokhoz. Azaz megpróbálnak kihalászni igazi dolgokat.

Simplicissimus elefántcsonttornya

Barátom már csak nagy jóindulattal nevezhető középkorúnak, de még mindig azzal hízeleg magának, hogy ő „követi a dolgokat”. Egyformán érdeklik a régi és az új dolgok, figyeli az utca és a fiatalok nyelvét. De a szennytől igyekszik távol tartani magát. (Ugyan ki nem?) Egyre gyakrabban, egyre kisebb tűrés-határral leoldozza magát egyes személyekről. Hiszen lehet, sőt érdemes védeni magunkat az emberi gyarlósággal, silánysággal, sőt hülyeséggel szemben. A Facebookon erre többféle módszer is van: bár egyre finomodik a rendszer, alapvetően három háromféle eloldozás létezik: az „unfollow” (követés leállítása) és az „unfriend” (barátkozás leállítása). És van a legradikálisabb, a törlés a „barátok” (valójában ismerősök) közül. Ha az ember sok ilyet tesz, akkor egyre jobban csak a magával egyívásúak között találja magát – kialakul a „bu-

borék”, más szóval „visszhangkammera”. Egyre inkább olyan dolgokat olvasunk, amikkel egyetértünk. Ez csak akkor veszélyes, ha politikai arcélünk megképzéséhez akarjuk igénybe venni a Facebookot. Különben a világ legtermészetesebb dolga, hogy az ember a barátai, illetve a hasonló nézetű emberek között érzi magát a legjobban.

A Tibi atya jelenség

A folyamatot a Tibi atya jelenségen keresztül jól lehet szemléltetni. Négy-öt éve kezdtek idézgetni egyes távoli facebookos ismerőseim. De mivel alpárinak, bunkónak éreztem a vicceket, elengedtem őket a fülem mellett. A jelenség csak akkor kezdett érdekelni, amikor másfél éve a 444.hu portál riportot közölt az „atyával”. Kiderült az interjúból: három személyt fed a „személyiség”: „Tibi atya a magyar Facebook legnagyobb sikertörténete az elmúlt években. Az oldal 2012 végén indult, tavaly januárban még 218 ezer látkolónál tartott, mostanra viszont már a 850 ezret nyaldossa. Mindezt döntő többségében nem szponzorált tartalommal, nyereleményjátékokkal, pláne lájkvásárlással érték el, hanem, közösségi médián fogalmazva, organikus fejlődéssel, magyarul mondva napi 4–5, stabilan szállított bebaszós poénnal.”

A blog mögött álló egyik személy így határozta meg a felhasznált összetevőket „Tibi atyának két része van: 95 százalék véres proliság, és 5 százalék intelligencia”. Hozzáadték: „Az a bizonyos 5 százalék nagyon fontos, mert ettől lesz az egész »görbe tükör«. Az olyan dolgok, mint a szelfibotózás, a naplementés nyálas idézetek másol teljesen komolyan mennek, mi csavarunk egyet ezen. Ha nem csavarunk, csak sima tükör lenne, nem görbe”. Jól tudják, sokan vádolják őket, hogy az alkoholizmust propagálják. Erről írják: „Szerintünk ez nem jogos. Nem Tibi atya miatt van az alkoholizmus, nélkülünk is pontosan ez lenne a helyzet. Mi ezen a viccen keresztül értelmezzük a társadalmat.

Az alkoholra épített humort hibáztatni az alkoholizmusért éppolyan abszurdum, mint magát az alkoholt.”

Ettől kezdve kezdtem elolvasni a témába vágó fősodorbéli híradásokat. Tibi atya blogját a „kifordított sznobizmus” keretében, a szakszóval „camp” (ld. Susan Sontag híres, magyarul is olvasható tanulmányát) jelenségnek kezdtem érezni. Ez kicsit túlszimplifikálva azt jelenti, hogy valami annyira ciki, hogy már érdekes, a legkényesebb ízlés szempontjából is átcsap esztétikai-gondolati tetszésbe. A wikipédián ez olvasható a témában: „Tibi atya egy kitalált felhasználó a Facebook nevű közösségi hálózatban, aki a megformálói szerint egy részeges, pedofil, trágár és meglehetősen alpárian viselkedő, lecsúszott pap. [...] A kitalált egyházi személyi szolgálati helye kezdetben – véletlenszerű választás eredményeként – Máriakálnok település volt. A község polgármestere, Tóásóné Gáspár Emma azonban kifogásolta, hogy a blogbejegyzések rossz hírét keltik a »régie vallásos hagyományokat őrző« falunak, és 2013 májusában bejelentést tett a rendőrségen a létrehozók ellen, akik válaszul bejelentették, hogy a fiktív pap »kiköltözik« Máriakálnokról a szintén fiktív Humbákfalvára; aktivitásának azóta is ez a település a helyszíne.”

Fokozza az ember érdeklődését, hogy az elmúlt években az „atya” időnként afféle keresztvesztésként felveszi a harcot általa fontosnak tartott társadalmi ügyekben. Ennek keretében hol finomabban, hol durvábban nekimegy konkrét embereknek – és elképesztő kommentháborúkat képes kiváltani.

Néhány hónapja például részletes, érvelő posztban állt ki Pásztory Dóri paralimpikon mellett, aki bíráló levelet írt Hosszú Katinkának.

Főhadiszállás: a Humbák Művek

Két hónapja véletlenül elvetődtem a körút és Dohány utca sarkára, és ott egy három utcára néző tágas vendéglátó-ipari egységet láttam meg – ez határozottan

nem volt itt, amikor legutoljára erre jártam. Kiderült, mintegy másfél évet késlekedtem – kis túlzással az egész város ismeri ezt a helyet, amelynek kirakatáról Tibi atya néz flegmán a körútra, kezében az elmaradhatatlan, koccintásra emelt borospohárral. (Az interneten érdemes utána olvasni, hogyan kereste meg a blogot egy lelkes olvasó, aki üzleti partnerül kínálkozott, hogy együtt nyissanak kocsmát, együtt terjesszenek egyszerű kiszerelésű, de jó minőségű borokat, mérsékelt áron, az „atya” híveinek.) A látogatás alkalmatlan időben, kora délután zajlott le, a kocsmában csak lézengtek, de így legalább alkalmunk nyílt szemrevételezni a végtelenül vicces belső dekorációt, amelyben természetesen Tibi atya legismertebb aranyköpései és grafikai megoldásai játsszák a főszerepet.

Beleállt a bulinegyed vitába

Amikor ezt a cikket írom, az oldalnak 1318469 látkolója van – elképzelhetően nagy szám ez. És akkor térjünk rá arra, amiért ez az illusztratív téma most e lap hasábjaira tartozik.

Történt ugyanis, hogy Erzsébetváros lakói besokalltak bulinegyeddé változott kerületük viselt dolgaitól, és mozgolódni kezdtek – nem csak az interneten, de éltek a hagyományosabb nyomásgyakorlás eszközeivel is. Itt jön a képbe Tibi atya, aki nagyon élesen szólott hozzá a kérdéshez.

„A bulinegyedet átjáró hűgyszag miatt tört ki háború Tibi atya és a csendrendelet követelő erzsébetvárosiak között” – ez a címe a 444.hu friss, alapos híradásának. Így kezdődik: „Miután Tibi atya hétfőn a blogján belvárosi militáns nyuggerszek-tának nevezte a VII. kerületi csendrendeletért küzdő lakosok mozgalmát, és felsorolta, milyen károkat okozna a bulinegyed kinyírása, hatalmas kommentháború alakult ki a Facebookon a bulizók és az aludni akarók között.”

A portál, amely lassanként kezdi úgy követni Tibi atya blogját, mint minden rendes nagy amerikai lap a Fehér Ház megnyilvánulásait, ezután bőséges idézetekkel ismerteti a háború fordulóit. Kinyomtathatalan trágárságai miatt arra kérem az ügyben érintett, vagy egyszerűen csak érdeklődő olvasókat, hogy otthonuk csendes magányában tekintsék át a háborúskodás részleteit, akár a hírportálon, akár magán a blogon.

Az ügyre ugyanis visszatérünk. ●

FÉNYÍRDA

Titkos
udvarokSebestyén László
fotósorozata

Divat volt valaha a képes újságoknál, hogy poszterminőségben adtak közre egy-egy felvételt, rendszerint valamely sztárról (akkor még így hívták a celebeket). Ezt a hagyományt újítjuk fel most, a magunk nyelvén fogalmazva persze: *Sebestyén László* felvételeivel. Fadobozos, lábon álló, fekete-fehér felvételekre alkalmas „Klössz”-kamerájával a pazar pesti és budai paloták udvarait örökítette meg.

VIII., József körút 85. A telket 1890 novemberében 26568 Ft-ért vásárolta Schubert Ármin. A háromemeletes bérház építése a következő év elején indult, terveit *Schubert Ármin* és *Hikisch Rezső* szignálta. Az öttengelyes épület egyik díszének szánt háromszög alakú zárterkély a mellette lévő sarokháztól a megengedettnél kisebb távolságra került. Schubert Ármin azonban bemutatta a szomszéd hozzájárulását, így a Fővárosi Közmunkák Tanácsa hozzájárult megépítéséhez. A kérelem az utókor szerencséjére megőrizte a tervező építészeti programját: „*En a homlokzat tervezésekor már igyekeztem a körüli épületek egyhangúságát lehetőleg kerülni, és miután a baloldali szomszéd egy olasz reneszánsz homlokzatot, a jobboldali szomszéd pedig egy kevert reneszánsz homlokzatot nyers-téglával mutat, úgy azt képzeltem e két ház között ezen a keskeny telken egy ház német reneszánszban valódi freskó festményekkel egy kis bizsu lehet a Körút számára. Semmi költséget sem sajnálok, hogy ezt a kis homlokzatot a legstílszerűbben és legfényesebben kiállíthassam, csak hogy a Körút díszére válhasson.*” Az építész jogosan lehetett büszke munkájára. A homlokzatot az idők során lecsupaszították, de az udvari tornácok, a változatos formájú ablakok, a belső mediterrán hangulata ámulatba ejtő. 1892 júliusában ajándékozás jogcímén *dr. Degen Árpádné Schubert Janka* javára jegyezték be az ötszörösére növekedett, 135000 Ft-ra becsült ingatlant. Schubert Ármin feltételezhetően lányának szánta ezt a „divatékszer”. (H. V.) ●

Zugló betáblázva

A cím még csak ígér: a remélt végeredményre utal. Amikorra Budapest XIV. kerületének valamennyi, bármely okból jeles épületére egyfajta mesélő információs tábla kerül. A kezdeményezés szülőatyja Zugló legrégebben működő civil szervezete, a HPK–1990, amelynek neve is elárulja: több mint negyedszázada alakult. Akciójuk támogatója az önkormányzat, ami elsősorban azt jelenti, hogy Zugló állja a táblák kivitelezésének és elhelyezésének költségeit.

Erzsébet királyné útja 5-7. - Mexikói út 67.

1890 körül itt, az akkor még nagyrészt lakatlan utcason nyílt meg az első, svájci házakra emlékeztető, fachwerk-stílusban épült vendéglő, amely a Trieszti Nőhöz elnevezést kapta. A név feltételezések szerint onnan származik, hogy az alapító tulajdonos felesége Triesztben született. Első évtizedeiben tipikus zöldvendéglőként működött, de az első világháborúig sztrájkanyagként is népszerű volt a munkásmozgalmárok körében.

A vendéglő 1910-től az államosításig Neumann Jakab és családja tulajdonában állt. Az 1950-es évek elején munkásszállásként, majd Vadászker névvel ismét vendéglőként üzemelt. 1987-1988-ban Seyfried Gusztáv tervei alapján megtörtént az épület teljes rekonstrukciója. A később megnyílt Trófea Étterem a régi ház egykori jellegzetes oszlopos bejárati elemeit, valamint a sarokbástyát is átmentette az átépítés során.

Zugló Önkormányzata – 2017

Erzsébet királyné útja 11.

Egy család négy jeles tagjának is itt volt az otthona. A családfő, Kemény Gábor (1883-1948) Kossuth-díjas pedagógus, a neveléstudomány és a közoktatás teoretikusa, egy ideig az Országos Közoktatási Tanács alelnöke volt, aki 1934-től haláláig lakott itt. Ugyancsak itt élt író, művészettörténész, műfordító lánya, Kemény Katalin (1909-2004), aki 1937-ben kötött házasságot Hamvas Béla (1897-1968) íróval, filozófussal, a magyar progresszív irodalom egyik legnagyobb alakjával. A második világháború alatt bombatalálat érte a házaspár óbudai lakását, 1945-ben költöztek ide. Kemény Katalin húga, Judit (1918-2009) képzőművész, szobrász 1934 és 1943 között élt itt, édesapja lakásában.

Zugló Önkormányzata – 2017

Herminamező Polgári Körét – neve akkor még az 1990-es évszámot nem foglalta magába – a rendszerváltás évkörében alapították lelkes lokálpatrióták. A szerveződés a kezdetektől azt tekinti legfőbb feladatának, hogy Zugló értékeinek, hagyományainak felkutatásával, ápolásával, az ezekhez kapcsolódó programokkal segítse a polgártudat felépítését – amiből, közismert, nem csak a kerületben, de a fővárosban (ahogy az országban is) fájóan erős volt a hiány.

Az egyesület helytörténeti kutatásának eredményeit eddig másféltucat kiadványban, további néhány tíz sokszorosított munka-dokumentumban publikálta, jó néhány emléktáblát állított, részt vett értékes épületek, épületrészletek megmentésében, rekonstrukciójában, kiállításokat és tudományos tanácskozásokat szervezett, sétákat vezetett, ismétlődő ünnepi eseményeket rendszeresített. Egyszóval (köz)hasznos munkát végzett a születés óta eltelt több mint negyedszázad alatt.

Erőfeszítéseik és sok év érvelésének eredménye, hogy a városrészben végre megszületett a helyi értékvédelmi rendelet,

s hogy 2016-tól önkormányzati támogatásra pályázhatnak elősorban azok az épülettulajdonosok, akik rendbe hozzák helyi értéként számon tartott épületüket vagy annak valamely védett részletét. És látszanak már annak is a kontúrjai, hogy Zugló talán még az idén megalapítja régen várt helytörténeti gyűjteményét – legalább tíz esztendeje kísérletezik erre rábeszélési a más-más „színösszeállítású” testületet a HPK–1990.

Öt évvel ezelőtt merült fel az ötlet (és az egyesület azonnal meg is kezdhette a munkát), hogy jelöljük meg táblákkal azokat az épületeinket, amelyek vagy a hajdan ott élő alkotók vagy a városrész – de akár az ország – történetében szerepet játszó személyek miatt, vagy éppen védendő építészeti kvalitásaiak jóvoltából méltók a megkülönböztetett figyelemre.

A HPK–1990 egyik alapító tagja, az iparművész *Vácz Tamás* dolgozta ki azt a szabadalomértékű technikát, amelynek segítségével viszonylag olcsón kivitelezhetőek ezek az edzett üvegre foglalt szövegek és képek, maguk a táblák. Tartalmuk az egyesület önkéntes, ingyenes munkájának eredménye.

Erzsébet királyné útja 15/a-b.

Építtetője és kivitelezője 1892-ben Guttwillig József építőmester, aki néhány évig saját nyaralójaként használta a historizáló stílusú házat. Az épületet a millennium évében vásárolta meg Frim Jakab (1852-1919). A tanító, gyógypedagógus 1875-től a rákospalotai intézetében elsőként foglalkozott Magyarországon értelmi fogyatékosok nevelésével. A Frim Intézetet – amely rövid ideig ebben az épületben is működött – saját vagyonából 1896-ig tudta fenntartani. Az első pesti gyógypedagógiai iskola megszűnése után a ház az övé maradt, a családjával lakta.

Zugló védett építészeti öröksége
Zugló Önkormányzata – 2017

Erzsébet királyné útja 33-39. – Róna utca 214-220.

A 19. század második felében Hechenast Gusztáv (1811-1878) nyomdász és könyvkiadó két, szerény megjelenésű, hosszú, sokablakos, egyszerű homlokzati kialakítású nyaralója állt itt. Az utcához közelebbit 1955-ben lebontották, a minden díszétől megfosztott távolabbi épület napjainkban iskolaként funkcionál.

1955-1957-ben épült fel az addig jórészt üres nyaralótelken a Jókai Mór Általános Iskola, Dul Dezső terve alapján. Az építész a szocreál kötelező alkalmazását megtagadva modern, funkcionális felfogásban alkotta meg a házat, melynek egyes elemei skandináv hatást mutatnak.

Zugló védett építészeti öröksége
Zugló Önkormányzata – 2017

Erzsébet királyné útja 112-114.

Az 1907-ben alapított Gróf Csáky László Prakfalvi Vas- és Acélgyártó Rt. gyártelepét az 1920-as évek elején néhány esztendő alatt építették fel.

Az Ajax-féle nemesacél-szabadalom gyártási jogának megvásárlásával a cég komoly piaci pozíciót szerzett. Magas színvonalon, exportra is gyártottak reszelőket, fémfűrészlapokat, -szalagokat, gépeket, singyalut.

Üzemépületeik közül a főútra tájolt iroda- és kereskedelmi központ különösen igényes kivitelezésű, az utcaképet is meghatározó szép ház. Historizáló alapstílusát ismeretlen tervezője Art déco elemekkel gazdagította. A cég 1943-ban megszűnt, a gyártelep egy részét ingatlanforgalmazónak adták el. Az épületegyüttes fennmaradt része ipari műemlék.

Fővárosi védettségű épület
Zugló Önkormányzata – 2017

Uzsoki utca 42.

A szimmetrikus, zárt alaprajzú, két üvegezett verandás, tetőkilátóval magasított, romantikus-historizáló nyaraló építésére 1880-ban kapott engedélyt Singer Albert gabonakereskedő és felsége, Groszmann Erzsébet. Az 1890-es évektől egy Magyarországon letelepedő angol vállalkozó, a hazai mezőgazdasági gépgyártás megalapítója, Nicholson Fülöp a tulajdonosa. Örökösétől Hűvös József (1848-1914), a Budapesti Villamos Vasút Rt. elnöke, a földalatti vasút vezetője vásárolta meg az ingatlant, halála után pedig dr. Halász László, gimnáziumi tanár, a harmincas években a mátyásföldi (Corvin Mátyás) Reálgimnázium igazgatója lett az épület tulajdonosa. A 19. századi Zugló nyaralóinak épületein nem számított kuriózumnak a tetőkilátó, ugyanakkor a maig megőrzött építmények között már ritkaságnak számítanak.

Fővárosi védettségű épület
Zugló Önkormányzata – 2017

Mexikói út 43. – Szabó Lőrinc utca 1.

1932-ben vásárolta meg a telket Péter Róbert, az orvosegyetem élettani intézetének műszerésze, technikus. Abban az évben az új tulajdonos tragikus hirtelenséggel elhunyt. Így nem láthatta a telken az 1933-ban felépült házat, amelynek tervét feleségével együtt Vezekényi Bokross Lajos zuglói építési vállalkozótól rendelte meg. 1937-ben az özvegy egy további emelettel bővítette az ingatlant.

A bérvilla a mérsékelt modernizmus jegyeit mutatja. Homlokzata egyes traktusainak nyerstéglából készült a burkolata, a vaskorlátos, félkörívben záródó, elegáns erkélyek egyedi és igényes megjelenést kölcsönöznek az épületnek.

Zugló Önkormányzata – 2017

Mexikói út 52/b.

A fachwerk-stílusú homlokzattal bíró épület a 19. század második felének hegyi nyaralóstílusában 1896-ban épült. A millenniumi kiállítás mezőgazdasági szakcsoportja igazgatósági székházaként épült, amelyet aztán a Feszty Körkép Társaság vásárolt meg. Az 1900-as évek elején az épületet eladták dr. Havass Rezsőnek, aki utazó és földrajztudós, a Ferenc József-rend lovagja, udvari tanácsos, a főváros törvényhatóságának tekintélyes tagja volt.

A házat a környéken évtizedekig Vadász házként emlegették. Erkélye helyén eredetileg torony volt, de a háború során megsemmisült. Az ingatlan jelenleg lakóházként funkcionál.

Tervező: Jakab Dezső

Fővárosi védettségű épület

Zugló Önkormányzata – 2017

Erzsébet királyné útja 2/a. – Hermina út 33.

1939-1940-ben épült ez a modern stílusú, kétemeletes sarokbérház, amely a két világháború közötti reprezentatív villatípus jegyeit vonultatja fel. Eredetileg az épület minden szintjén három darab kétszobás lakást alakítottak ki.

Építető: özvegy Hídvégi Miklósné Szabó Róza

Tervező építés: Schömer Ferenc

Feltételezhető kivitelezője: Lipták Pál

Zugló Önkormányzata – 2017

Az első ütemben, 1992-ben a Hermina úti információs anyag készült el, ezt követte az Amerikai út (Zugló és Herminamező egyik legrégebbi „főutcája”). Következett Istvánmező egy nagyobb háztömbje (a Dózsa György és a Thököly utak, az Aboynyi és Zichy Géza utcák határolják), s talán még idén ősszel a helyére kerül ez az újabb mintegy harminc tábla. S mire ezek a sorok megjelennek, Vácz műhelyébe kerülhet az újabb sorozat: az Erzsébet királyné útja és a Mexikói út jeles épületeiről.

Úgy gondolja a Kör, hogy ha az önkormányzat is úgy akarja, ennek a ciklusnak a végére összesen mintegy százötven tábla lesz olvasható a városrész törtérijéből, s ez már – más kerületekkel összehasonlítva az eredményt – valóban páratlan attrakció. A kezdeményezők joggal-okkal érzik úgy, céljukat elérik, elérték. Sokan meg-megállnak séta közben ezeknél az emlékeztető és emlékjeleknél, ismerkednek otthonuk, világuk történelmével, s ez bizonyosan erősíti identitásukat, így tovább épülhet a polgárok helyi társadalmá.

Néhányat a most készülő sorozatból ideiktatunk illusztrációként. Felmentve ezzel magunkat a kötelezettség alól, hogy részletesen előadjuk, milyen összetett munkát végez az alkotók csapata: kutatók, építészet-, művészettörténészek, fotósok, tervezők. A táblák Zuglóról mesélnek. Épített múltjáról, jeles polgáiról, fontos, olykor országos jelentőségű intézményeiről, a helytörténet ránk maradt üzeneteiben rejlő, önnön múltját túlélő történelemről. Végső soron egy közösség sorsáról, közel másfél évszázad időtlen pillanatairól.

Zugló sikere is, hogy az egyesület ezt a jövőnek üzenő programját most már évek óta zavartalanul szervezheti, végzheti. (BP) ●

A NAGY HÁBORÚ

Kisparcellákon krumpli, az erkélyen borsó és bab

Daniss Győző

Sokakban reményt ébresztő plakát – a „nagy háború” korának rádiója, tévéje, internetje, a legszegényebbeknek talán még a napi újságja is – jelent meg 1917-ben a főváros utcáin. Az akkoriban szokásos falragaszok többnyire megszorításokat, fenyegetéseket tartalmaztak. Ez mindezekhez képest valami egészen mást ígért: lehetőséget kínált vállalkozó szellemű, a fáradságtól vissza nem riadó polgároknak, hogy legalább egy dologban enyhíthessenek megélhetési gondjaikon. És éppen – a családi gyász híreket nem számítva – a legfontosabb kérdésben, hogy legyen mit enniük.

forrás: Kiscelli múzeum

A tattersalli jégpálya nyáron babbokrok sorának adott otthont

A „Termeljünk zöldséget!” nagybetűs címmel kezdődő, száz éve megfogalmazott felhívás a virágoskertek konyhakertté alakítását szorgalmazta. Azt állítja, hogy így lehet a leggyorsabban enyhíteni az élelmezési nehézségeken. Az eljárás ehhez segítséget is ígért, egyszersmind arra hívta fel a konyha-

kerti művelésre alkalmas földterületek tulajdonosait, hogy a telküket – amennyiben azt maguk nem akarják művelni – jelentsék be az előljárásnak.

Hús és kenyér helyett?

Efféle akciót nem először hirdettek meg egyébként Budapesten. A főváros Tör-

vényhatósági Bizottságának már a két évvel korábbi, 1915. március 15-iki közgyűlése is részletesen foglalkozott az élelmezési gondokkal: „Tudomásul veszi a közgyűlés, hogy a tanács: 1. a jelenleg parlagon fekvő és művelésre alkalmas fővárosi telkeket, továbbá a vízművek, az elektromos telep, a gázművek, faiskolák és

A zsemle folyamatosan gyufaskatulyányira zsugorodott (Igaz, nem először fordult elő efféle méretcsökkenés; a Figyelmező 1849. január 30-án ezt írta: „Pesten a zsemlye napról napra kisebb lesz, nem sokára megérjük, hogy az ember harapni sem fog belé, hanem egyszerre nyeli el!”)

temetők felhasználható területeit, összesen mintegy 100 hold fővárosi területet a folyó 1915. év tavaszán konyhakerti megművelés alá véteti és bevetteti; 2. felhívással fordul a telektulajdonosokhoz, hogy a főváros területén lévő, és pedig a jobb parton a külső városrészekben, a bal parton pedig a Hungária körúton kívül eső területeken fekvő, konyhakerti művelésre alkalmas földjeiket, amennyiben azokat saját maguk bevetni nem akarják, legalább a folyó évi október végéig terjedő időre konyhakerti művelés céljára bocsássák díjtalanul a főváros ren-

delkezésére...; 3. Az önként jelentkező olyan magánfeleknek, akik magukat a hatóság állandó ellenőrzésének alávetik, a főváros telkeket enged át kötelező konyhakerti bevetéssel, s erre a célra önköltséges áron bocsát rendelkezésükre magot és palántát. A nyerendő termés teljesen a megmunkálónak, de köteles a telken burgonyát, kukoricát, babot vagy borsót termesztetni.”

A közgyűléssel egyidejűleg az 1917-esel lényegileg azonos tartalmú plakát is megjelent, hangsúlyozva, hogy a zöldségfélék pótolhatják a húst és a kenyeret,

és hogy „A községi konyhakerti gazdaság [ez Budapest ellátásának egyik 1912-ben létrehozott városi tulajdonú intézménye volt] a IV. ker., Vámház-tér dunaparti oldalán és a VII. ker. Garay téren önköltségi áron bocsát a közönség rendelkezésére konyhakerti magokat és palántákat, és ugyanott a konyhakerti művelésről népszerű ismertetést is árusít.”

Tegyük hozzá, hogy a főváros illetékes szervei kezdettől fogva próbáltak enyhíteni a háború alatti élelmiszer gondokon. És hangsúlyozni kell, hogy kezdettől fogva. Mert a „nagypolitika” korifeusainál és a hadügyek vezetőinél pontosabban ismerték a valóságot, náluk jobban értették a világot. Elismerésre méltó józan-sággal számoltak azzal, hogy a csaták bizony nem néptelenednek el, „mire lehullnak a falevelek”.

Folkusházy Lajos tanácsnok például már a hadüzenet másnapján arról beszélt Az Újság című lapnak (1914. július 30.), hogy a főváros – „számítva arra az esetre is, ha a háborús állapot tovább tartana” – hatalmas élelmiszerkészletet fog felhalmozni. Másfelől pedig „kegyetlen konkurenciát” teremt a nyerészkedni próbálkozóknak, és büntetéseket is kiszab a hirtelen felszökött árak visszaszorítására. Bárczy polgármester egy hónap múlva „komolyan intette” polgártársait a mértékletességre, takarékosagra, egyszer mind a Fővárosi Közlöny augusztus 28-i számában – valami oknál fogva hirdetésként – tanácsokat is adott: „Fogyasszunk elsősorban olyasmiket, amiket hiába tennénk el, mert megromlanának. Viszont az eltehetőből rakjunk el mindent. ami felesleges vagy ami nélkül is el lehet lenni.”

Hármas haszon

A fővárosiakat nemcsak az áraknak már a hadüzenet másnapján bekövetkező emelkedése, hanem hamarosan a hiány is nehéz helyzetbe hozta. Az élelmiszerjegyek segítségével szánt bevezetése ígért ugyan valamilyen biztonságot, ám a jegyre kapható árak korántsem voltak elegendők a megszokott fogyasztási szint megtartásához. Sokak gondjain enyhítettek a kedvezményes árakat hirdető vagy éppen ingyen ebédet osztó konyhák. Volt némi eredményük – legalábbis a kevésse gyakorlott háziasszonyok körében – az egyre-másra megjelenő „spórolós” főzési tanácsoknak is. Ez utóbbiak alapeszméjét Alsószopori Nagy Ferencné vetette papírra a legpontosabban a Háborús ételek

Káposztakapálás Rákosszentmihályon. A háttérben lévő „lőhajtású” bolgárkerék – vagy e típus egyik példánya – azon a területen még a második világháború befejezése után is működött (Vasárnapi Újság, 1917. június 24.)

1917. március 15.

TERMELJÜNK ZÖLDSÉGET!

Az élelmezési nehézségeken zöldségfélék termelésével lehet a leggyorsabban segíteni.

Virágos kertjeinket alakítsuk át konyhakertté, termeljünk ott burgonyát, babot, borsót, kalarábét, paradicsomot, sárgarépát, káposztát és egyéb zöldséget.

Ne hagyjunk parlagon egy talpalatnyi földet sem.

A főváros a maga részéről is előmozdítani kívánja a főzelékfélék termelését.

Aki tehát konyhakerti művelésre alkalmas telkét önmaga nem művelheti, jelentse ezt be mielőbb a telek fekvésének, helyrajzi számának, kiterjedésének és minőségének megjelölése mellett akár írásban, akár szóval annak a kerületi elüljáróságnál, amelynek területén a telek van.

Az elüljáróság a konyhakerti művelésre alkalmas területek hasznosítására nézve mindenkinek kimerítő tájékoztatást ad.

A polgármester.

akarja alföldi szántóvetőkke, bolgárgartészekké vagy rác ültetvényesekké kiképezni. Egy kicsit nehéz lesz. Ez a publikum a szántás-vetés mesterségéből csak a községi kenyeret és a konyhakertészet titkaiból mindössze a Mauthner-árjegyzéket ismeri. Be akarnak ültetni minden beépítés nélkül maradt területet, hogy Budapestből igazi főzelékvárost csináljanak. Bizonyos, hogy az én telkemre is rákerül a sor."

Más vélekedés szerint e szokatlan fővárosi elfoglaltságnak egy nem kis létszámú lakosságcsoportot illetően hármashaszná is van (Tolnai Világlapja, 1915. augusztus 5.): „A jó vidéken már réges-régen előszeretettel kertészkednek, különösen ilyenkor a vakáció alatt a kisebb-nagyobb fiúk, ámde a fővárosban csak a háború miatt lettek olyan szorgalmasak, hogy ásóval-kapával, vízeskannákkal felfegyverkezve nekiláttak a kerti munkáknak. És ez az eszme, bárkitől származott, szerfelett okos. Először igen egészséges mozgás a kertészkedés, de másodsor a szorgalmas fiúk pótolják a katonának bevonult embereinket, és harmadsor az itthon maradtaknak módot nyújtanak az olcsóbb vetemények bevásárlásához."

A főváros nemcsak magánosokat sarkallt konyhakertészkedésre. Nagyrészt a

Vadgesztenye a konyhában

Élelmicikkek pótlószerei címmel Doby Géza tollával adott tanácsot olvasóinak a Természettudományi Közlöny (1916. november 1-15.): „Tudjuk, hogy a búzaliszt pótlására nagyon sok más növény lisztjét használják, így rozs-, árpa-, újabban kukoricalisztet, sőt a kenyér készítéséhez éppen nálunk már régóta burgonyalisztet is vesznek. Egészen új vadgesztenye lisztjének alkalmazása, melyet Serger H. német kémikus ajánlott. Serger oly lisztből, melynek negyedrésze vadgesztenye lisztje volt, nagyon jó ízű süteményt sütött. Ha a megőrölt vadgesztenyét előbb vízzel kifőzzük s azután 50%-os alkohollal kivonjuk keserű ízű vegyületeit és édeses, karcoló ízű glükozidait távolítjuk el belőle, mire a liszt fölötte alkalmas arra, hogy gabonafélék lisztjének szaporítására használjuk.” – Hogy ez a leírás hány háziasszonynak volt elegendő emberi fogyasztásra alkalmas vadgesztenyeliszt előállításához, nem tudhatjuk. Az azonban bizonyos, hogy a vadgesztenyész kenyérnek nem volt nagy sikere Magyarországon.

Az 1917-es plakát

című könyvében: „Most nem az a kérdés, mit szeretünk, hanem mit lehet enniük.”

Az első háborús tavaszon a főváros a maga e célra fordított 300 holdnyi területéből félholdas parcellákat bocsátott a jelentkezők rendelkezésére. Segített azzal is, hogy önköltségi áron, öt havi részletre kínált vetőmagot. A Fővárosi Közlöny (1915. 18. szám) összefoglalója szerint: „Művelés alá vettek a III. kerületi Táborhegyen... 20 holdat, amely 60 családot foglalkoztat, a VI. ker. Palotai úton 40000 négyszöglet mintegy 100 család, a IX. kerületben a) a Kén utca és a Gubacsi út között 14620 négyszöglet 34 család, b) a Gyáli út mellett 10 ma-

gyar holdat 36 család, c) a Vágóhid utcai szükséglakástelep mellett 1400 négyszöglet 14 család, végül d) a Hungária és az Üllői út sarkán 1 és fél holdat 10 család.” A megtermelt burgonyát, kukoricát, babot, borsót és más zöldség- és főzelékféléket elfogyaszthatták a családtagok vagy árusíthatták kijelölt piacokon – de csak magánvásárlóknak adhattak el, viszonteladóknak nem.

E dologban is voltak persze olyanok, akik fanyalogtak. A Népszava (1915. május 16.) közreadta egy 3000 négyszöglet birtokló telektulajdonos írását: „Éppen most olvasom, hogy a fővárosi magisztrátus mit akar: Budapest népét plakátokon

1916. november 7.

A tejfogyasztás korlátozása

a kávéházakban és cukrászdákban.

A Tanács az Országos Közélemezési Hivatal 1916. évi november hó 3-án 307. szám alatt kelt rendelete alapján a következőket rendeli el:

1. **Kávéházakban és cukrászüzletekben a délután 3 és 8 óra közötti időben tejet vagy tej felhasználásával előállított italokat vagy ételeket kiszolgáltatni tilos.**
2. Ez a tilalom kiterjed a sűrített (kondenzált) tejből, tejszínkonzervből vagy tejporból készített italokra és ételekre is.
3. **Ez a rendelet 1916. évi november hó 10-én (pénteken) lép életbe.**
4. Aki e rendelkezések ellen vét, kihágást követ el és az 1914. évi L. t. c. 9. §-a alapján két hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

E kihágások ügyében az eljárás a kerületi rendőrkapitányságok hatáskörébe tartozik.

A Székesfőváros Tanácsa.

1916. április 15.

A fehér kenyér

forgalomba hozatalának megengedése.

A tanács a folyó évi március hó 6-án 21.931. tanácsi szám alatt kelt hirdetmény módosításával megengedi, hogy folyó évi **április 17-től (hétfő) kezdve a fehér kenyeret közfogyasztás céljára ismét szabad készíteni és lisztjegyek ellenében árusítani.**

Erre a célra a tanács a fehér lisztet $\frac{1}{2}$ -ad rész, a barna lisztet pedig $\frac{1}{2}$ -ad rész arányában fogja a sütőiparosok részére utalványozni, úgy hogy a sütőiparosok és egyéb kenyérgyártók is ilyen arányban tartoznak a fehér és barna kenyeret árusítani.

A fehér kenyér főzólisztból és burgonya hozzáadásával készítené.

A kenyérnek jelenleg érvényes legmagasabb árai a kicsinyben való árusításnál a következők:

**Fehér kenyér 1 kg. 60 fillér,
Barna kenyér 1 „ 48 „**

Aki a fenti rendelkezések ellen vét, az **kihágást követ el** és az 1914. L. t. c. 9. §-a alapján **két hónapig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.**

A kihágások elbírálása a kerületi rendőrkapitányságok hatáskörébe tartozik.

A Székesfőváros Tanácsa.

maga alkalmazottaival műveltetett Kőbányán, a Kúttó-dűlőben 20 holdon tököt, 7 holdon burgonyát, 2–2 holdon babot, borsót és kukoricát, összesen félszáz holdon pedig egyebekben kívül káposztát, karfiolt, bimbóskelet, salátát, paprikát, paradicsomot, sárgarépát, petrezselymet, s ugyanott létesített 4000 méternyi melegágyat. Néhány közüzemet pedig fel is szólított kertművelésre (Fővárosi Közlöny, 1915. április 9.): „...a gázgyáraknak, villamos műveknek, vízvezetéki telepeknek, a fuvar- és szemétfeldolgozó telepeknek, a temetőknél, a kertészeti telepeknek és faiskoláknak rendelkezésre álló területeit az üzemek személyzet útján vegyék nyomban művelés alá s ebben az irányban az üzemi vezetőköt megfelelően utasítsák.”

Hogy a kertgazdálkodás amatőrjei mennyi termést takarítottak be, arról nincsenek pontos ismereteink. Csak az elvi lehetőségekről szólt A kert című kertészeti szaklap (1917. július 15.). Az összeállítás szerint egy hattagú családnak 1379 négyzetméternyi, nem egészen 400 négyszögölnyi területre van szüksége, hogy azon megtermelje egy esztendői zöldség- és főzelékféle-szükeletét, hozzáátéve, hogy ekkora területen a különböző fajtákból mekkora hozam várható. A legfontosabb terményekből ekképpen:

	szükséges terület	várható terméshozam
bab	84 m ²	336–420 liter
borsó	84 m ²	336–420 liter
hagyma	56 m ²	69–100 kiló
káposzta	96 m ²	448 fej
paradicsom	40 m ²	320–400 kiló
burgonya	150 m ²	150–200 kiló
kukorica	100 m ²	1200 cső

Nem valószínű, persze, hogy valamenynyik vállalkozónak sikerült a megadott területen ekkora termést betakarítania. Utólag pedig az is fölvetődhet, hogy kellett-e egy hattagú családnak egy esztendőre 3–4 mázsa paradicsom vagy 400 liter bab és ugyanannyi borsó – de ne feledjük, a hatóság megengedte, hogy a háború idejére konyhakertterülethez juttatott fővárosi lakosok bizonyos feltételek betartásával eladhassák termelvényeik egy részét.

Hazafias kötelesség

Tagadhatatlan, hogy az alkalmi konyhakertek valamelyest enyhítettek az élelmezési gondokon. Ennek bizonyossága, hogy a főváros tanácsa már az 1917. március 27-iki ülésén egyebekben kívül hozzájárult ahhoz, hogy iskolák „az első háborús esztendőben megkezdett s a múlt évben is folytatott konyhakerti termelési akciót”

mind a székesfőváros kijelölte területeken, mind pedig a magánosok erre a célra felajánlott telkein folytathassák (...) Egyúttal megköszönte a teletulajdonosok önzetlen

Állatkerti ötletek

A fővárosban nemcsak az embereket sújtotta az élelmiszerhiány. Gondot okozott egyebekben kívül a hadsereg lovainak ellátása is. Hogy valamelyest könnyítsenek a szénahiányon, az abrak hiányán, az állatkertben „póttakarmánnyal” is etettek. Amint arról A természet című lap *Mi újság az Állatkertben?* melléklete beszámolt (1917. szeptember 15.): „Amennyire csak lehet, általános fogyasztás alá nem kerülő terményekkel pótoljuk az egyébként használható eleségeket. A vadgesztenyét adjuk egészben, frissen, törve, főzve széna, takarmányrépa, korpa és burgonya helyett. Az elmúlt télen közel 500 métermázsa vadgesztenyével megta- karítottunk körülbelül még egyszer annyi más takarmányt. Az idén 6–700 métermázst szeretnénk gyűjteni belőle... Nemcsak a sokfajta szarvas, őz, antilop, továbbá a zsiráf, muflon, zerge, teve, láma eszi, hanem az elefántok, a zebrák, bölények és más nagyfogyasztók is.”

Ha beállított is a fénykép, arra bizonyos, hogy a diákok is kivették a részüket az élelmezési gondok enyhítéséből (Tolnai Világlapja, 1915. augusztus 5.)

segítségét, és kérte őket, hogy »telkeiket a folyó évre is engedjék át az iskoláknak«.

A fővárosi vezetés figyelme – mégpedig szakszerű figyelme – konkrét esetekre is kiterjedt: „A közgyűlés a tanács előterjesztéséhez hozzájárulva – olvasható a Közgyűlési jegyzőkönyvek 1917. február 14-iki számában – a székesfővárosi vízművek személyzete és azok családjai élelmezésének megkönnyítése érdekében a káposztásmezei vízmű védőterületéből megművelésre átengedett mintegy 60 kat. hold területen tervezett konyhakertgazdaság berendezésére, illetve folytatására, valamint sertések vásárlására és egyéb élelmezési cikke beszerzési költségeire 50 000 K., azaz ötvezer koronát engedélyez azzal, hogy ezt az előleget és ennek 6 és fél %-os kamatait a vízművek az 1917. év végén, illetőleg amennyiben a tervek vett kertgazdaság továbbra is fenntartatnák, három egymás követő év alatt, évi egyenlő részletekben tartozna az előlegező kölcsönpénzeket visszatéríteni.”

A legalább részleges önellátás fontosságát nemcsak elismerte, hanem formáinak kiterjesztését is szorgalmazta a Tolnai Világlapja szerzője (1917. április 5.), amikor arra hívta föl „az ország hazafias népének” figyelmét, hogy ne csak a virágoskerteket használja zöldségtermesztésre, hanem vesse be babbal, borsóval lakása erkélyeit, és ültessen hasznos növényeket házának falai tövében is. A cikkíró szerint: „Nem mondunk nagy számot, ha ezer vagonra tesszük azt a főzelékmennyiséget, ami a házak fala körül és erkélyein

egy nyár alatt megteremhet. Ezer vagon bab, borsó, paradicsom, uborka, tökkáposzta és egyéb főzelék ma oly áldott éléskamra, amelynek kincsei a nemzeti erőt gyarapítják, és sok ezer szegény ember megélhetésén könnyítenek.”

Katonák a hátszágban

A súlyos élelemgondok enyhítéséből a hadsereg is kivette a részét. Nemcsak a harcban álló csapatok némelyike – azok meghökkenő módon az állóháborús lövészárkok mögötti területen a békét idéző módon ástak, vetettek és sokszor be is takaríthatták a termést –, hanem az éppen a hátszágban állomásozó hátszágai ezredek, zászlóaljak is.

Kardos Árpád négy fényképpel illusztrált beszámolója két lapban is megjelent (először a Vasárnapi Ujság 1917. június 24.-iki számában). A szerző hangsúlyozta, hogy az élelmezési viszonyok még rosszabbak lennének, ha a hadsereg teljességgel a piacról látná el magát élelemmel. És dicsérte a bakák szorgalmát, aminek eredményeképpen a termésből egyszer-egyszer a polgári lakosságnak is jutott: „Ha Budapest határában egy sétát teszünk, mindenütt látunk kertészkedő, zöldséget termeszto katonákat, akik nagy buzgalommal művelik a jó anyaföldet... Rákosszentmihály községben egyik honvéd tüzéredez egy igazán kitűnő konyhakertészet szakszerű kezelésével lepi meg a hozzáértőt. E kertgazdaság a pestvidékiek közt a legsikerültebbek egyike, és képeinken a honvéd tüzéreket a békés kerti munkában

látjuk. Az előre jól belocsolt ágyásokba téli káposzta palántákat ültetnek, úgy ahogy kell, más helyen paradicsomot karóznak, amott babot meg borsót szednek, kelkáposztát, karalábét öntöznek, gyomlálnak, tisztogatnak s kivesszett palántákat pótolnak vagy a locsoló lapáttal a jó pestvidéki szokás szerint csatornába vödörös kutakból folytatott vízzel »vacsliznak«, öntöznek.”

Kardos azt sem felejt el leírni, hogy a katonákon kívül több száz nő és nagyobacska fiú is dolgozik, reggeltől estig, ezeken a földeken. Cikkének summája: „Ha végigjárjuk ezeket a telepeket, és megnézzük a munkát, mely itt folyik, bizakodó reménnyel mondhatjuk, hogy ott, ahol ilyen serény munka folyik, ott az éhség nem fog győzni.”

Pedig az éhség réme szüntelenül fenyegette a lakosságot. A közoktatási ügyosztály vezetője – amikor ősszel ismét 50 és 100 négyszögletes parcellákat bocsátottak a X. kerületi pedagógusok rendelkezésére – körlevelében így indokolta az intézkedést (Fővárosi Közlöny, 1917. 62. szám): „Tekintettel az élelmiszerekben beállott hiányokra, melyek a jövőben még nagyobb arányokat ölthetnek, a tanács javaslatomra módot kíván adni a székesfővárosi oktató személyzetnek arra, hogy a legszükségesebb konyhakerti veteményeket a saját és hozzátartozóik munkájával megszerezhessék.”

Ám hiába volt a hivatalok minden ebbéli erőfeszítése, hiába vállalkoztak sokan kerti munkákra, nem keveseknek vagy nem jutott földdarab vagy ha jutott volna is, azt valami miatt nem művelhették meg. Próbálkoztak hát például – kényszerűségből – akár csalással is. Az egyik „csaló” történetét és a tette miatti retorziót a Népszava írta meg (1917. október 31): „Újpesten a rendőrbíró dráki ítélettel sújtott egy családot, amelynek fenntartója jelenleg az országot védi valahol. A család feleségből és egy 6 meg egy 7 éves fiúgyermekből áll. Az anya, hogy éhezze gyermekeinek több kenyeret adhasson, jelentéktelen visszaélést követett el. Megtette azt, hogy a gyermekek után járó fejenkénti és heti 1,20 kg. kenyeret a várostól is és a szövetkezettől is fölvette. Az újpesti rendőrség az anyát csalás vétségéért elítélte 6 napi elzárásra átváltoztatható 100 korona pénzbírságra és két hétre elvonta tőle az élelmiszerjegyeket. A rendőrbíró ítéletét túl szigorúnak, sőt fölháborítónak tartjuk. A szóban forgó anya búne nem akkora, hogy koplalással is sújtás. De még fölháborítóbb az, hogy a két gyermeket is koplalásra kárhoztatják, noha azok aligha részesek a visszaélésben.” ●

Nyitott levéltár – a budapestiek szolgálatában

A közelmúltban sikerrel fejeződött be annak a projektnek a második üteme, melynek során Budapest Főváros Levéltára (BFL) képzett szakemberek és tárgyi eszközök rendelkezésre bocsátásával működött közre a beregszászi levéltár értékes dokumentumainak állagmegóvásában és a levéltár látogatóbarát fejlesztésében. Ebből az alkalomból beszélgettünk Dr. Kenyeres István címzetes egyetemi tanárral, a BFL főigazgatójával.

fotó: Sebestyén László

– Levéltárunk már több mint egy évtizede igen jó kapcsolatokat ápol számos határon túli levéltárral, amelyekben a magyar múltira, fontos történelmi eseményekre vonatkozó értékes dokumentumok találhatóak. Élő kapcsolatunk van például a kassai, az újvidéki, a szabadkai és a zentai intézménnyel is. Természetesen nemcsak hajdan hazánkhoz tartozott városok levéltáraival, hanem többek között a prágaival és a bécsi vel is együttműködünk.

A hivatalosan a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának nevezett testvérintézményünk nagyon rossz körülmények között, egy 19. századi börtönépületben működik, tehát itt igen nagy szükség volt a segítségünkre. A fűthetetlen épületbe még a kézmosó vizet is kívülről, tartályokban kellett behozni.

A magyar kormány segítségével megkezdődött az épület felújítása, levéltárunk pedig a kétlépcsős projekt során a szakmai munka körülményeinek, feltételeinek javításában, illetve megteremtésében, valamint a levéltári anyag rendszerezésében és megóvásában működött közre, a Külügyminisztérium mindösszesen 58 és fél millió forintos és a fővárosi önkormányzat több mint kétfélmillió forintos támogatásának felhasználásával. A faállványokat korszerű fémállványokra cseréltük, tárolódobozokat is vittünk magunkkal, valamint restauráltuk és digitalizáltuk azt a kataszteri térképanyagot, amelyet a beregszászi kollégák életük kockázatátásával mentettek ki egy leszakadt mennyezetű raktárból. Ez az anyag a *hungaricana.hu*, illetve a *mapire.eu* weboldala-

kon a nagyközönség számára is hozzáférhető. A munkát a Magyarországról hozott eszközökkel és anyagokkal több hónapon keresztül végezték kollégáink, közben az ottani levéltárosokat is betanítva a munkafolyamatokra. Ez a betanítás természetesen nem holmi hierarchikus tanár-diák viszonyt, hanem szoros kollegiális, baráti jellegű együttműködést jelent, amely a projekt zárása után is folytatódik.

A projekt második lépésében digitalizáltuk többek között az 1921-es csehszlovákiai népszámlálás anyagát (Kárpátalja ekkor Ruszinszko néven Csehszlovákia harmadik országrésze volt), amely igen rossz állapotban volt. A digitalizálás nélkül néhány éven belül kutathatatlanná vált volna az anyag, pedig igen érdekes szociológiai és nemzetiségi adatsorokat tartalmaz, felerészben magyar nyelven.

Régebbi dokumentumokat, pl. felbecsülhetetlen értékű középkori okleveleket és királyi leiratokat is digitalizáltunk. Érdeemes megemlíteni, hogy a beregszászi levéltár legrégebbi dokumentuma egy 1391-es, *Zsigmond* király által a munkácsiak részére kiállított oltalomlevél.

Határon túli együttműködéseink közül feltétlenül említésre méltónak tartom még, hogy sikerült digitalizálnunk és a Hungaricana portálon közzétennünk a Kassai Műszaki Múzeum építészeti tervtárának anyagát, amelyben budapesti tervrajzok, például *Pecz Samu* alkotásai is megtalálhatók. Ez az anyag akkor került Kassára, amikor a város az első bécsi döntés nyomán visszakerült Magyarországhoz, s a kormány ott akart egy nagyszabású műszaki múzeumot létrehozni. A Budapestről odaszállított tárgyak és dokumentumok képezik ma is a Szlovák Műszaki Múzeum tőrszanyagát. A tervtár dokumentumai azonban évtizedekig egy lezárt raktárban voltak, amihez a két intézmény együttműködésének keretében most hozzáférhettek a BFL szakemberei.

A fent említett Hungaricana portál számos magyarországi és néhány határon túli

Dokumentumok konzerválása a beregszászi restaurátor műhelyben

közgyűjtemény, levéltár, múzeum, könyvtár dokumentumait teszi hozzáférhetővé kereshető formában. A portál megrendelője és üzemeltetője az Országgyűlési Könyvtár, levéltári területen a mi levéltárunk koordinálja a munkákat, a portál kivitelezője pedig az Arcanum Adatbázis Kft.

A BFL állományából igen sokféle anyagot közzétettünk ezen a platformon. Kiemelendőnek tartom a városi tanácsok jegyzőkönyveit 1688-tól, *Klász György* fotóit (nem közzétudott, de ezekből levéltárunkban található a legtöbb), amelyek egy része letölthető és felhasználható formában áll az érdeklődők rendelkezésére, csakúgy, mint a térképtár szinte teljes állománya, a tervtár teljes 1873 előtti része, a közjegyzői iratok, és így tovább. (Természetesen elvárjuk a korrekt forráshivatkozást). Mostanában indult meg a fogolytörzskönyvek közzététele, amelyek számtalan érdekes történelmi, szociológiai, de akár családtörténeti kutatás forrásául

is szolgálhatnak. A két utóbb említett dokumentumcsoport iránt a digitalizált közzététel előtt szinte senki sem érdeklődött, mivel kutatásuk igen nehézkes volt. Mióta hozzáférhetővé tettük ezeket az állományokat, hatalmasra nőtt irántuk az érdeklődés.

Ez évben megkezdtük a telekkönyvi iratok közzétételét is, amelyek nélkül egy város történetét gyakorlatilag lehetetlen korrektil feltárni.

A vészkorszak budapesti dokumentumainak egy igen fontos, rendszerezett formában tárolt csoportja került elő 2015-ben egy Kosuth téri lakás falából. A mintegy 7000 ügynevezett adatszolgáltatási ív az egyes házakra vonatkozóan tartalmazott adatokat a házak tulajdonosairól és a lakások paramétereiről, valamint azok bérlőiről, különös tekintettel arra, hogy azok „kötelezettek-e sárga csillag viselésére”. Ezeknek az adatoknak az alapján döntöttek a hatóságok arról, hogy a ház „csillagos háznak” minősüljön-e. Az iratok

úgy kerülhettek befalazásuk helyére, hogy ebben a lakásban működött az úgynevezett lakásügyi kormánybiztosság, mindaddig, amíg a nyilas hivatalok el nem menekültek a fővárosból. A kormány arra utasította a tisztviselőket, hogy azokat az iratokat, amelyeket nem tudnak magukkal vinni a nyugati határszélre, semmisítsék meg, vagy rejtsek el. Ennek az anyagnak a közzététele is (hasonlóan az előbb említettekhez) ún. georeferált rendszerben történt meg, tehát az adatok összevethetők a korabeli, illetve a mai térképekkel, vagy akár az adott helyről készült fényképfelvételekkel is.

– *A dokumentumok internetes közzétételén kívül mivel áll még a levéltár az érdeklődők rendelkezésére?*

– Úgy vélem, komolyan kell vennünk azt, hogy egy közgyűjtemény a köznek a gyűjteménye. S mivel én és kollégáim szeretjük, hogyha használják a dolgainkat, igyekszünk rugalmas módon, nyitott intézményként a budapestiek rendelkezésére állni. Ezt szolgálja a heti kétszeri meghosszabbított nyitvatartás, az elektronikus beiratkozás lehetővé tétele, valamint az, hogy a székházunkban rendezett kiállításokat, koncerteket, könyvbemutatókat bárki előzetes vagy akár helyszíni regisztráció nélkül, ingyenesen látogathatja.

Kollégáimmal együtt örömmel segítjük a civil kezdeményezéseket (mint pl. a 100 éves házak rendezvényét), és szívesen veszünk részt a múzeumok majálisán, illetve a kutatók éjszakáján is. Idén először önálló rendezvényt is megvalósítottunk: több levéltár részvételével levéltári pikniket rendeztünk, megnyitva épületünk udvarát is.

Kutatószolgálatunkról úgy véljük, hogy az „a levéltár arca”, ezért arra törekszünk, hogy ezen a helyen mindig türelmes, motívált, szívesen és jól kommunikáló kollégák fogadják a látogatókat.

Szerencsés fejlemény, hogy az utóbbi időben a főváros vezetése is megfelelő figyelmet fordít intézményünkre mint Budapest kulturális örökségének egyik letéteményesére, és segíti fejlesztési céljaink megvalósítását, mint pl. a tömörített raktárak kialakítását, illetve az elektronikus dokumentumok archiválását, amiben élen járunk a hasonló intézmények között.

Remélem, hogy törekvéseink nyomán a levéltárat felkereső hivatásos és amatőr kutatók száma, amely örövendően emelkedett az utóbbi időben, és eléri az évi 3000 főt, még tovább fog nőni. Azon vagyunk, hogy őket és az internetes érdeklődőket is egyre jobban kiszolgálva teljesítsük vállalt feladatunkat, múltunk és jelenünk értékeinek őrzését és közrebocsátását. ●

Függőpecsétetes oklevél előkészítése digitalizálásra Beregszászon

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Győri László

A HELY ÍZE

Az éber ész a látványt úgy nyeli el,
 úgy bontja le a hely ízét, ahol élsz,
 hogy amit a szem idege fölfog,
 benne minden kép a sejtekben oszlik el,
 megőröl mindent, a réteg, a forma
 testedbe, elmédbe, tudatodba árad,
 bár nem tudod, hogy tőle élsz, általa,
 de táplál minden sós, édes,
 fanyar, keserű szemsugár.
 Itt élsz, ez a látványod, ez a város,
 agyad itt őrli naponként
 a sívár síkátort, a darabos utcát,
 az alvilág rozsdás lakatjait,
 a járókelők szeme rebbenését.
 Itt nézel, itt látsz,
 pupilládba az időből, a térből
 ez a tér evődik bele,
 ez etet, ez kínál a zamat részleteivel.
 A többit az elme, a lélek végzi el.
 Tered a teret betölti, maradj
 vagy menj, ez a hely örökre te vagy.

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

A BUDAPEST folyóirat lapszámai az alábbi helyeken vásárolhatók meg

- **Kiadónkban** (Summa Artium Nonprofit Kft., 1054 Budapest, V., Honvéd utca 3., V. emelet 13. Tel.: +36-1 318-3938) munkanapokon 9–16 óra között
- **az Írók Könyvesboltjában** (Budapest, VI., Andrásy út 45.)
- **a FUGA Budapesti Építészeti Központban** (Budapest, V., Petőfi Sándor utca 5.)
- **a Budapest Antikváriumban** (Budapest, IX., Üllői út 11-13.)
- **a Litea Könyvesbolt és teázóban** (Budapest, I., Hess András tér 4.)
- **a Lipták villában** (Budapest, XIV., Hermina út 3.)

KŐBÁNYAI BARANGOLÓ

N. Kósa Judit

Mai világunkban, ahol a vizuális élmény kiütéses győzelmet aratott a képzelet fölött, már nem ritka jelenség az úgynevezett könyv-műtárgy. Az ilyen könyv nemcsak olvasnivalót kínál, hanem gyönyörködtet is, szavai mellett megjelenésében is arról a témáról beszél, amelynek szerzője a művet szentelte.

Buzás Kálmán új Kőbánya-könyve pontosan ilyen műtárgy. Fedele dombornyomott, bíborszín karton, amelyen aranyozott, szecessziós betűk jelzik a tárgyat, és az átnyúló, mágnessel záródó fülnek hála az egész úgy fest, mint egy titkos napló. Kinyitva a hatás még inkább ódon talált tárgyat idéz: a barnás papír kicsit pecsétes, a fekete-fehér képek bele-beleesjenek a szövegbe, néha „tintával” megejtett aláhúzások láthatók, a széles margón pedig különböző színű, kéziratos megjegyzések kígyóznak. És ha ez még nem volna elég, a könyvet tervező Buzás Dániel még arról is gondoskodott, hogy a könyvből itt is, ott is mellékletek potyogjanak ki: egy-egy „bent felejtett” fénykép, villamosjegy, térképszelvény, levél, képeslap vagy épp mozijegy.

Ez a küllem természetesen nem véletlen – arra szolgál, hogy megadja az alaphangot a röviden Kőbánya, hosszabban „Kőbánya oda és vissza – mesék ihlette emlékezet” című könyvhöz, amelynek létrejöttében

Buzás Kálmán így definiálja a saját szerepét: „*kőbányai emberek történeteit gyűjtötte, rendezte, összefűzte, a maga gondolatait hozzáírta*”. És valóban, a mű nem klasszikus helytörténeti monográfia: bár a pleisztocéntól Kovács Róbert polgármesterségéig ível az időhorizont, és a szerző által kigondolt hét „promenádon” végigsétálva valóban bejárhatjuk a kerület nagy részét, a teljességre való törekvés helyett a lehető legtöbb szín és érzés felvillantása, egy izgalmas kaleidoszkóp megszerkesztése volt a helytörténész szándéka.

A séták valóban „lejárhatóak”, de aki úgy dönt, nem bédekkerként használja a könyvet, hanem a fotelben olvasgatja, azt sem hagyják magára: a hangsúlyozott ódonosság dacára a legmodernebb technikát is alkalmazzák a lapokon, így egy okostelefonnal és egy QR-kód olvasó programmal számos helyszínt utcakép-felvételen is meg lehet tekinteni. Aligha tévedünk azonban nagyot, ha azt gondoljuk, hogy az ezerszer végigtárgyalt „kötelező” kőbányai penzumok helyett – habár ezeket is érinti a sörgyáraktól és a Szent László-templomtól meg a Conti-kápolnától a vagonlakókon és a régi vízmedencéken át a Népligetig és a Rákos mezejéig – elsősorban embergyűjteményét akarta az olvasók elé tárni Buzás Kálmán.

Ha valaki nem tudná ugyanis, „mindenki, aki számít, kőbányai”. Nemcsak Lechner Ödön, Sorg Antal vagy Hock János, hanem Feszl Frigyes, Hugonnai Vilma és Grabowiczky Leon, a Grabóka-játékok kitalálója, egyben a Szent László Gimnázium egykori rajztanára, sőt valamelyest még Sigmund Freud is. És persze kőbányai volt, így a könyv mesélős, lassan hőmpölygő nyelvén megelevenedik előtünk Fáczányi Ármin gyógyszerész, Rottenbiller Lipót polgármester, vagy épp Schöntheil Richard építész. (A magunk részéről viszont szerencsésebbnek tartjuk az utókorra bízni kortársaink értékelését, ezért például György István volt főpolgármester-helyettes, jelenlegi kormányhivatali kormány megbízott méltatását nem feltétlenül vettük volna bele a könyvbe.)

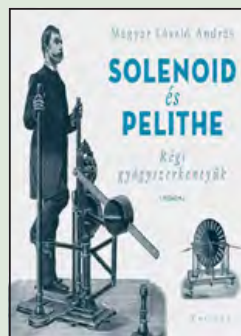
Mondanunk sem kell talán, hogy persze helyekből és a hozzájuk fűződő történetekből is rendkívül széles a kínálat. A csúfosan megbukott reformkori ligettelepítésre emlékeztető Hölgy és (Uri helyett) Füzér utca története ugyanúgy megtalálható itt, mint a Muki gőzmozdonyé, amely a mai 37-es villamos útvonalán közlekedve két világháborúban is szállított ki halottakat Pest szívéből a köztemetőbe. Olvashatunk hordógyárból lett porcelánfestő üzemről, a vurstliban haldokló színigazgatónőről, a Kada Center ifjúsági klub és a Löwy Sándor Úttörőház történetéről vagy például Gagarinról, a félkegyelmű csavargóról, aki a 17-es busz végállomásával együtt tűnt el a Rottenbiller-kerthez közeli modern városközpontból.

Természetesen tősgyökeres helyiként Buzás Kálmán nem hagyhatja szó nélkül azt az esztelen pusztítást, amelynek a régi, kisvárosias városközpont, a Jazi – azaz a régi Jászberényi út – környéke áldozatul esett. Különösen szép, hogy megemlékezik a Kaszinó elpusztításáról, a néma tüntetésről és az élőláncról, amellyel ideig-óráig sikerült késleltetni a rombolást. De ugyanilyen megragadó, ahogy a Marhenke Vilmos szobrászmester által a gyerekeknek adott 20. század eleji kakaós-kalácsos uzsonnákról mesél.

Eppen a felvonultatott tényanyag imponáló gazdagsága miatt fájó, hogy a szerkesztés munkáját sajnos megspórolta a kiadó. A szépséges kiállítású könyvből nemcsak a tartalomjegyzék és a valóban használható – például a beidézett, hosszú vendégszövegeket is kereshetővé tevő – mutató hiányzik, hanem szembeötlően sok hiba és elütés is bosszantja az olvasót. Itt nemcsak az apróságokra gondolunk (pl. Törökköri református gyülekezet említése a Törökköri helyett), hanem olyan ténybeli tévedésekre is, mint hogy Buzás a pártházat tervező BUVÁTI-s Kiss Albert munkájaként méltatja a kőbányai mozt. Hiszen ezért az épületért kapott Ybl-díjat tényleges tervezője, az IPARTERV-ben dolgozó Molnár Péter. ●

Buzás Kálmán: Kőbánya oda és vissza – mesék ihlette emlékezet
Ráth Lépcső Tudásközpont, 2017

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

**MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS:
SOLENOID ÉS PELITHE.
RÉGI GYÓGYSZERKENTYŰK**

Corvina Kiadó

A gyógyító ember kezdetleges sebészeti és fogászati műtétihez ösdiók óta használt szerzőszo-
számokat. Ahogy az orvosi tudás és az emberiség technikai készsége gyarapodott, úgy tökéletesedtek ezek a szerzőszo-
számok, és bonyolultak lassan

szerkezetekké, gépezetekké.

Ebben a kis könyvben képek és szórakoztatónak szánt magyarázatok segítségével érdekes, régi gyógyító szerkezeteket, vagyis olyan bonyolultabb gyógyalkotmányokat kívánunk bemutatni, amelyek eredeti formájukban vagy már rég teljesen eltűntek.

Ára: 4990 Ft

**FODOR VERONIKA:
LEGENDÁK A PANNÓNIA
GŐZHAJÓ FEDÉLZETÉRŐL**

Holnap Kiadó

Anton Aulinger hivatása a legkevésbé sem hagyományos: utazó legendagyűjtőként telnek mindennapjai. Útitársai lesznek a segítségére, hogy megszerezze a célul kitűzött különleges, érdekes vagy meghökkenítő történeteket, melyek régmúlt korok világát idézik. A történet végén az is kiderül, sikerül-e Antonnak összegyűjteni és dobozba zárni a különböző évszázadok ismeretlen legendáit: a repülés korának szereplőit, a bányavirágokat vagy éppen a mechanikus embert.

Ára: 2900 Ft

**MILLISITS MÁTÉ
A SZENT ISTVÁN-BÁZILIKA
HARANGJAI ÉS HARANGJÁRMAI**

Budapesti Városvédő Egyesület

A magyar főváros szakrális épületei közül a Szent István-bazilikáról jelent meg az utóbbi években a legtöbb kiadvány. A templomról kiadott könyvek a bazilika építéstörténetét egymást kiegészítve közlik, de a toronyokba „rejtett” örökségről hallgatnak. A Budapesti Városvédő Egyesület kiadványa átfogó képet nyújtva mutatja be a bazilika harangjainak méreteit, egyedi díszítésüket, történetüket.

Ára: 450 Ft

Megvásárolható a Budapesti Városvédő Egyesület titkárságán (1126 Bp. Szoboszlai utca 2-4)

FOLYAMATOS EMLÉKEZET

Korniss Péter fotográfus kiállítása

Magyar Nemzeti Galéria, 2017. szeptember 29. - 2018. január 7.

Korniss Péter a kortárs magyar fotográfia egyik meghatározó alkotója, a Nemzet művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas és Pulitzer-emlékdíjas fotográfus. Munkásságának középpontjában az eltűnőben lévő erdélyi és magyarországi paraszti életmód dokumentarista ábrázolása áll.

Korniss Péter 1937-ben született Kolozsváron. 1961-től 1991-ig a Nők Lapja képes újság munkatársa, majd szabadúszó fotográfus. Hírnevét több évtizedes dokumentarista munkájával alapozta meg. A Magyar Nemzeti Galériában szeptember végétől látható Folyamatos emlékezet című kiállítása azokra a sorozatokra koncentrál, amelyek az egész életmű legfontosabb szellemi ívét adják. A tárlat fél évszázadot fog át, s elénk tárja a társadalmi változásokra nyitott, azokat folyamatosan elemző, majd abból saját képi világát megteremtő fotográfus pályáját. A hagyományos paraszti kultúrától elindulva fokozatosan a globalizálódott világ s a vendégmunkás lét kerül figyelem középpontjába. ●

IGE-IDŐK

A reformáció 500 éve

Magyar Nemzeti Múzeum, 2017. november 5-ig

Milyen erőket és irányokat jelképez a reformáció 500 éve tartó folyamata?

Luther Márton 1517-es wittenbergi fellépése olyan impulzust adott Európának, amelynek következtében öröknek vélt szisztémák robbantak fel, alapjaiban alakult át a keresztény világ. A Magyar Nemzeti Múzeum IGE-IDŐK – A reformáció 500 éve című kiállítása ezt a folyamatosan változó mátrixot tárja fel a látogató előtt. A nagyszabású kiállításon a 100 kölcsönző intézmény 400 tárgyának rendszere nem csupán a reformáció történetének kisebb és nagyobb mozaikjait helyezi egymás mellé, hanem az emlékeken keresztül folyamatokat, viszonyrendszereket, rejtett összefüggéseket tesz megfoghatóvá.

A kiállításban kiderül, mekkora volt egy kisebb búcsúcédula, hány Antikrisztus van, melyik erdélyi fejedelem nyomtatta az első román nyelvű könyvet vagy miért érte meg a töröknek a reformáció? Találkozhatunk Luther és Kálvin meglepő portréjával, az első magyar nyelvű Bibliával, sőt Szabó Magda írógépevel is. ●

További információk: www.mnm.hu, www.facebook.com/nemzetimuzeum.

KEMÉNY TÉNYEK ÉS BOSZORKÁNYOS KÉPESSÉGEK

Testközelben a tudomány a Kutatók Éjszakáján!

Magyar Természettudományi Múzeum, 2017. szeptember 29.

Interaktív műhelyprogramjaink, izgalmas előadásaink közelebb hozzák a tudományt! Az Őslénytani társaság laboratóriumában megmutatjuk és látogatóink ki is próbálhatják, hogy milyen az élet az ásatás után, vagyis mit kezd a kutató a begyűjtött mintákkal. Hová kerülnek a leletek? Rejt-e még a begyűjtött anyag olyan érdekességeket, melyeket az ásatáson nem vettek észre? Milyen információkhoz juthatunk a leletek vizsgálatával? Kóstoljanak bele az őslénytani kutatómunkába!

Kemény tények és boszorkányos képességek: helyszínünkön az év ásványával, a kvarccal is behatóbban megismerkedhetnek, valamint halálos koktélok is felszolgálnak... persze csak a verbalitás tálcáján. Tudományos előadásaink többek között a mérgekgyókról is szólnak. ●

További információ: www.nhmus.hu

ŐSZTŐL ÚJRA SZINDBÁD-SZALON

Irodalmi szalon a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban

A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum nagy sikerű irodalmi szalonja idén ősztől megújul. A Szabó Magda-emlékéhez kapcsolódóan minden hónap első szerdáján felolvasószínházzal várják a múzeumba az irodalombarát látogatókat. A részletes programról és a meghívott vendégekről a múzeum honlapján, a www.mkvm.hu oldalon olvashatnak az érdeklődők.

A támogatói belépő továbbra is jeklépes összegű, mindössze 200 Ft-ba kerül. ●

Szabó Magda. Fotó: Vahl Ottó, 1972

ERŐSZAKOS MENEKÜLÉS – A PINCÉR A ZSÁMBÉKI BÁZISON

Zappe László

A nyári színjátszás mindig is a szélsőségek terepe volt. Az szinte magától értetődik, hogy a műsor gerincét a hakni adja. Könnyű különkereset a művészeknek, olcsó szórakozás a nézőknek. Kellemes nyáresti mulatság mindkét fél számára. A hajdani merev társulati rendszer idejében ráadásul találkozási lehetőséget is nyújtott régi ismerősök, egykori osztálytársak, kollégák részére. Szorosabb együttlétet a fesztiváloknál is, egy-egy nyári fellépés közös munkát, néhány hetes együttélést is kínált.

Manapság ritka az olyan szezonprodukciónak, amely egy adott helyszínre, szabadtéri játszóhelyre jön létre. Repertoárdarabokat visznek ki a zöldbe, esetleg előbematatókat tartanak az őszi programból. Amúgy is szaporodnak a kis költséggel létrehozható egy-két személyes, könnyen mozgatható, gyakorlatilag bárhol eljátszható előadások. Ilyen *Forgách András* régi jó kétszemélyese, *A pincér is*, amelyet először 1995-ben, tehát több mint két évtizede Miskolcon, a Csarnoknak nevezett játszóhelyen mutattak be. Aztán játszották Zalaegerszegen különböző szereposztásban egy estén kétszer is, majd Pesten a Spinozában és a Kálvária téren az akkor Józsefvárosi névre hallgató épületben. A mostani előadásnak pedig az az előzménye, hogy 2012 nyarán már bemutatták a Zsámbéki Bázis-

son, egy másik helyszínen, és akkor a főszereplő *Gubik Ágít* beugrással az erdélyi *Kicsid Gizella* helyettesítette, kezében szövegkönyvvel.

Örökbecsű, mindig időserű történet. Egy férfi és egy nő találkozik az éjszakában. A magány és az unalom együtt tartja őket. Beszélgetnek, csak hogy beszélgesse. Illetve ez így nem egészen pontos. Az egyikük színésznő, a másik szállodai pincér. A színésznő fellépés utáni kifacsart, kiégett, kiüresedett állapotban van. A pincér magatartását a köteles tisztelet, udvariasság, szakmájának szabályai határozzák be. Bravúrosan kiagyalt szituáció a drámaszerkesztői mesterség gyakorlására. (A szerző spanyol lovasiskolának mondta egy interjúban.) A feszültség eleve adott, mindkét fél feszélyezett, de egyikről sem tudható, mennyire csábítható, mennyire hajlamos a csábításra, illetve a csábulásra. És persze a helyzet nemcsak társadalmilag egyenlőtlen, dramaturgiai is az. A színésznőé az abszolút főszerep, az ő szeszélyei, hangulathullámzásai jelölik ki az események menetét. A pincér csak reagálhat, azt is elég szűkös határok között.

A zsámbéki bázis alkalmas hely a most talán hosszabb életre szánt produkció bemutatásához. A kettős rakétasiló eleve adja magát a darab két helyszínének megjelenítéséhez, a nyersbeton építmény pedig biztosítja a rideg, bor-

zongató környezetet. A berendezés is egyszerű, a színésznő szobájában a kényelmet, az elkényeztetettséget lényegében egy hatalmas ágy, hátul talán asztal, lámpa, ilyesmi érzeti, a pincér szobájában csak a legszükségesebbek vannak, azok is a legszegényesebb kivitelben. Fontos közülük egy ócska szekrény, amely belül világít, és amelyet odébb kellene tolni. A fénynek talán csak nyitásra kellene kigyúlnia, de folyamatosan ég, elmozdítani pedig a rücskös betonon lehetetlenség.

Ám ezeknek az apróságoknak semmi jelentőségük. Csak a színészi jelenlét, alakítás számít. Ez pedig remek. *Teli-hay Péter* rendező ügyel az arányokra, a mértékekre éppúgy, mint a ritmusra. Precízek a tempók, a kitérésok, a szünetek. *Gubik Ági* pontos és fegyelmezett a szélsőségekre, a magamutogatásra, a hisztizésre nagyon is csábító szerepben, finom kidolgozásban adja a szeszélyt, színesen, tartalmasan a tompultságot, az ernyedtséget, a spleent. *Hajnal János* minden külsőséges eszköz nélkül érzeti a pincér magára erőltetett önfegyelmét, lefojtott reakcióit, titkolt vágyait, elrejtett férfi feltételezhető sóvárgását. Ügyel viszont arra, hogy jelenlétének súlya legyen, fegyelmességében fenyegető erőt érezzünk.

Végül meztelenre vetkőzik, egy szál bődzsekit húz, majd a kimegy a bejárat előtt várakozó behemót motorkerékpárhoz, és átviharzik a betonbunkerben. Abszurd, megoldatlan elütése egy abszurd szituációnak. Erőszakos, erőt demonstráló menekülés.

De vajon hogyan lesz a *Bartók 32*-ben? ●

SZOBORPARKŐR

Dublőr

szöveg: Jolsvai András, fotó: Tany Adrienne

Új szoborral régiesült vagy egy régi szoborral újult idén a ligeti Vajdahunyadvár-másolat udvara: *Darányi Kálmán* emlékművét állították fel ott ez év tavaszán. Egészen pontosan hajdani szobrát állították vissza, melyet 1931-ben helyeztek el itt (még egészen pontosabban nem itt, hanem a vármásolat másik, műtó felőli oldalán, ahol most az étterem szabadtere terpeszkedik), s mely negyvenégyben egy háborús bombázásnak esett áldozatul. (Több legenda él e történettel kapcsolatban. A mi szívünknek az a legkedvesebb, mely szerint a szobor akkor csak megsérült, s maradványait a háború után a Vignali Műércöntöde angyalföldi telepére szállították, hogy aztán egy széleskörű államosítás után – Szoboröntöde Nemzeti Vállalat, akinek déjã vu érzése van, csak magára vessen – menjen az

egész a levesbe, illetve a Sztálinba. Hogy annak forradalmi hevületű szétszerelése után mi lett vele, azt mindenki elképzelheti magának.)

Senki nincs, aki jobban megérdemli ehelyütt a szoborlétet, mint pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi Kálmán, aki földművelésügyi miniszterként saját kezűleg intézkedett, hogy a Vajdahunyadvármásolatot a millenniumi kiállítás múltán ne bontsák le, hanem mezőgazdasági múzeumként hasznosítsák tovább: hogy az az ideiglenesnek indult épület valóban alkalmas-e erre a feladatra, ehelyütt ne feszegessük (ha egy szóban kell válaszolni, nem), de hogy az elképzelés nemes, ahhoz nem férhet kétség. Nem csoda, hogy a derék ügyvéd-politikus halála után (1927 februárjában következett be e szomorú esemény) a Magyar Mezőgaz-

dák Szövetsége azonnal gyűjtést indított a szobor felállítására (hatvanezer jó magyar pengő gyűlt össze hamarosan), és még abban az évben megbízták *Kisfaludi Stróbl Zsigmondot* az elkészítésével.

A sokoldalú alkotó padon ülve ábrázolta mezőgazdaságunk felvirágoztatóját, egészen furcsa pózban, félig balra facsarodván. Lábai enyhe terpeszben, egyik keze a pad támláján pihen, másik kezében valamely iratot szorongat, olyanformát, melyet legutóbb a középkor táján fogalmaztak finom pergamenre – talán a közelben jegyzetelgető ismeretlen krónikás (név szerint Anonymus, tréfa) jegyzetei közül kért kölcsön egyet. Zilált állapotát jól érzékelteti, hogy a miniszter alaposan ráült a nagykabátjára, melyet eredetileg csak a szék támlájára akart helyezni. Egyszóval Kisfaludi Stróbl egy szórakozott professzort ábrázolt itt (ezt az érzést a jól ápolt szakáll és bajusz csak enyhíti, de nem szünteti meg), pedig nyilvánvalóan nem ez volt a szándéka. A talapzatra vésett latin felirat („*Si monumentum quaeris, circumspice*”) eredetileg az épületre igyekezett utalni, de mára új jelentést nyert el: az udvar és környékének turistafosztogató láttnivalóit helyezi görbe tükörbe. (Azoknak, akik a latin helyett az oroszot választották: „*Ha emlékeket keresel, nézz körül.*”)

Egy szó mint száz, a szobor nem tartozik Kisfaludi Stróbl legsikerültebb alkotásai közé – mentségére szolgáljon, hogy nehéz egy hivatalnokot, bármilyen derék ember is, szoborrá nemesíteni. A kérdés már most nem az, hogy miért hódolt korunk politikai vezetése újra szoborral Darányi előtt (láthatóan nagy a példaképhiány manapság, különösen a mezőgazdasági területen), hanem az, hogy miért kellett ezt a régi dolgot lemásolni, ahelyett, hogy korunk nyelvén fogalmazták volna újra. Mert itt ráadásul másolatról van szó, nem újraállításról, hiszen az eredeti műnek híre-pora sem maradt: fényképek alapján szoborta újra a karcagi *Györfi Sándor*, aki, bár megőrizte az eredeti jellegzetességeit, nagyon tudatosan változtatott némileg az arányokon. (Az ő Darányija nem fordul oly erőteljesen balra.) S a talapzat átformálásával a mű térhatása is megváltozott.

De hogy az egésznek mi értelme volt, azt ne tőlem kérdezzék. ●

Névjegy:

Darányi Kálmán, Városliget, Vajdahunyadvár. felállítva: 1931, 2017., alkotó Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Györfi Sándor.

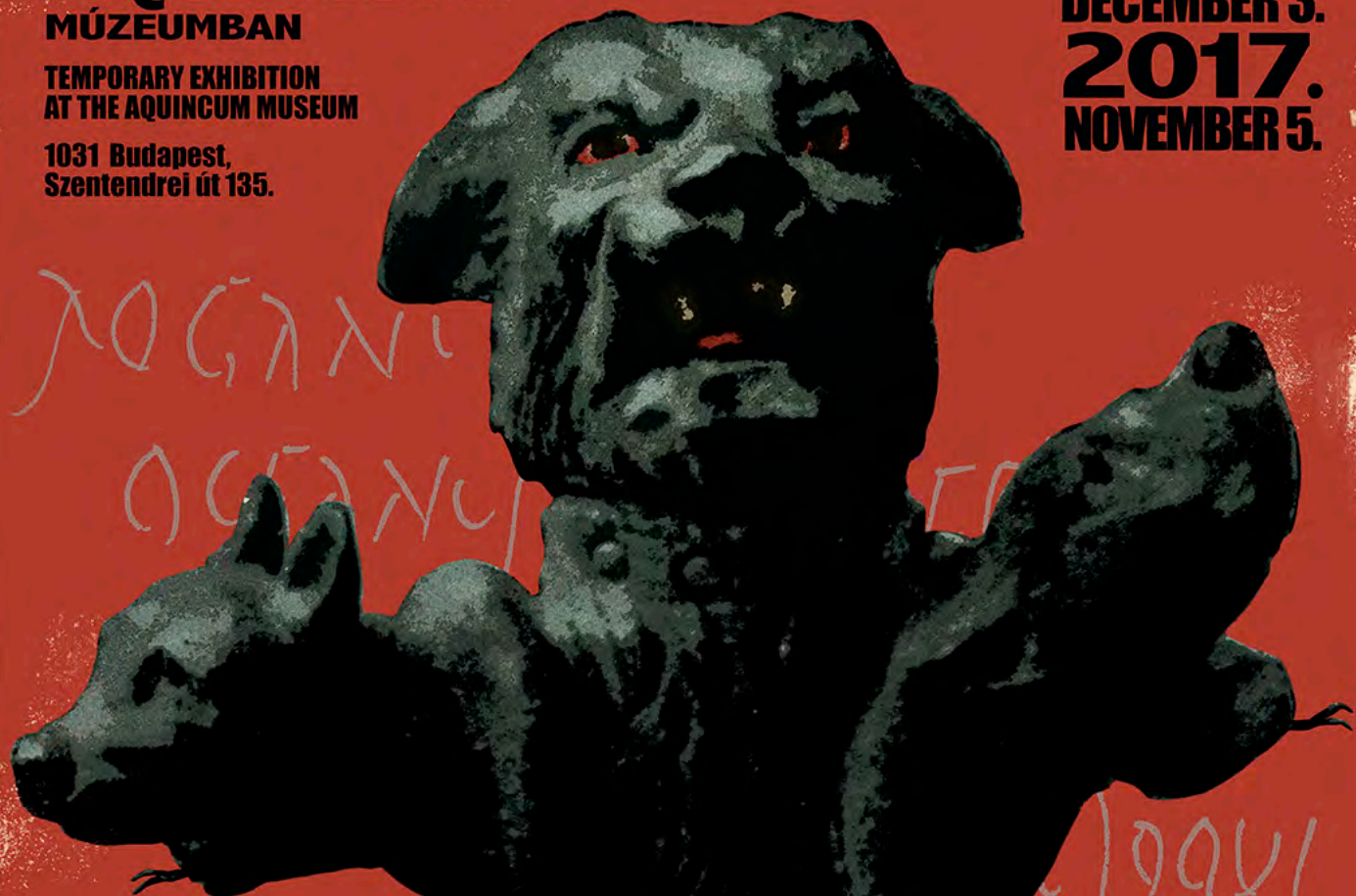

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS AZ
AQUINCUMI
MÚZEUMBAN

TEMPORARY EXHIBITION
AT THE AQUINCUM MUSEUM

1031 Budapest,
Szentendrei út 135.

2016.
DECEMBER 3.
2017.
NOVEMBER 5.

titkos utakon

SÖTÉT VARÁZSLATOK
AQUINCUMBAN

ON SECRET PATHS
DARK SPELLS IN AQUINCUM

480 Ft

Hölgy piros ruhában (Flóra) – forrás Kieselbach galéria

